

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANA HRIBAR

VSAKDANJE ŽIVLJENJE KMEČKIH ŽENSK V
SLOVENIJI

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANA HRIBAR

Mentorica: doc. dr. Alenka Švab

VSAKDANJE ŽIVLJENJE KMEČKIH ŽENSK V
SLOVENIJI

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

Hvala mentorici doc. dr. Alenki Švab za nasvete in potrpežljivost.

Posebna zahvala je namenjena stricu Miranu, brez katerega moje diplomsko delo ne bi dočakalo konca.

Staršema, Tomu, tetama Juditi in Marjani ter prijateljicam pa se zahvaljujem za vse spodbudne besede in dejanja.

Hvala vsem kmečkim ženskam, ki so obogatile moje življenje.

Vsakdanje življenje kmečkih žensk v Sloveniji

Kmečke ženske se s procesi spreminjanja tako socialnega kot fizičnega okolja soočajo in jih rešujejo na različne načine, zato je preučevanje njihovega vsakdanjega življenja vodilo diplomskega dela. Predstavljen je podrejen položaj žensk glede na moške v sklopu družinskega kmetovanja in v kmetijstvu in zakaj moški še vedno držijo monopol nad kmečkim poklicem. Opisan je tudi proces individualizacije kot rušilec tradicionalnega ritma posameznikov in posameznic in kako so se kmečke ženske znašle v procesu individualizacije.

V empiričnem delu sem se lotila raziskovanja vsakdanjega življenja oziroma življenjskih stilov šestnajstih kmečkih žensk, ki živijo v občini Brežice. Ugotovila sem, da kljub delu in prispevanju k dobrobiti kmetije, nekatere kmečke ženske nimajo lastnega prihodka in imajo s tem ogroženo socialno varnost. Rezultati so pokazali, da imajo mlajše kmečke ženske višjo stopnjo izobrazbe in so v večji meri vključene v procese odločanja na kmetiji in da so na kmetijah še vedno prisotni vzorci tradicionalne delitve dela, ki omejujejo kmečke ženske v procesu individualizacije. Delovna obremenjenost kmetic je med drugim razvidna tudi v pomanjkanju prostega časa.

Ključne besede: kmečke ženske, vsakdanje življenje, življenjski stili, individualizacija, delitev dela.

Everyday life of farm women in Slovenia

Farm women are confronting and dealing with changes in social and physical environment in different ways, therefore the study of their everyday life is placed at the focus of this diploma thesis. Herein, I will depict women's inferior position to men in the framework of family farming and agriculture, as well as explain why men still hold monopoly over farming occupation. In the diploma thesis, I will also expose the process of individualization as a disturber of the traditional rhythm of individuals and elucidate the way in which farm women entered the process individualization.

The empirical section of the thesis is dedicated to the research of everyday life or lifestyles of sixteen farm women living in the municipality of Brežice. In this context I have concluded that, in despite of work and their contribution to the farm's viability, some farm women do not have their own personal income and their social security is consequently threatened. Results have shown that younger farm women have higher education and are, for the most part, included in the decision-making process and that traditional patterns of the division of labour limiting the role of farm women in the process of individualization are still very much present on farms. Work load of farm women is, among others, made evident from the lack of spare time.

Key words: farm women, everyday life, lifestyles, individualization, division of labour.

Kazalo

1. UVOD	6
2. TEORETIČNI DEL	9
2.1 Kmečke ženske skozi prostor in čas	9
2.1.1 Slovensko podeželje	9
2.1.2 Feminizacija kmetijstva	12
2.1.3 Pridobljene socialne pravice kmečkih žensk	14
2.1.4 Tipologija kmečkih žensk.....	16
2.2 Proces individualizacije in kmečke ženske.....	21
2.2.1 Ujeti v procese individualizacije.....	21
2.2.2 Ženske in proces individualizacije.....	22
2.2.3 Kmečke ženske med »ne več« in »ne še«?	23
2.3 Življenjski stili v sodobni družbi	27
2.3.1 Življenjski stili med tradicijo in modernostjo.....	29
3. EMPIRIČNI DEL	33
3.1 Načrt in izvedba intervjujev.....	33
3.1.1 Raziskovalno vprašanje in hipoteze.....	33
3.1.2 Uporabljena metoda in vzorčenje	34
3.2 Analiza empiričnih podatkov	36
3.2.1 Odločitev za življenje in delo na kmetiji	36
3.2.2 Ekonomska in socialna (ne)odvisnost.....	38
3.2.3 Vključenost v vodenje kmetije	40
3.2.4 Razpetost med delom na kmetiji in delom v gospodinjstvu	43
3.2.5 Skrb za otroke in starejše	48
3.2.6 Obremenjenost kmečkih žensk	53
3.2.7 Prosti čas	55
3.2.8 Prelom s preteklostjo	60
3.2.9 Prednosti in slabosti življenja na kmetiji	62
3.3 Sklepne ugotovitve	66
4. ZAKLJUČEK	72
5. LITERATURA	76
6. PRILOGA – VPRAŠANJA ZA INTERVJUJE	79

KAZALO SLIK

Slika 1: Mestna in podeželska območja v Sloveniji.....	11
--	----

1. UVOD

Procesi spreminjanja podeželja in življenja kmečkega prebivalstva so v pospešenem ritmu v zadnjih desetletjih prevetrili velik del slovenskega teritorija in majhen delež kmetov. Elementi medsebojnega vplivanja ruralnega in ubranega okolja so drugačni kot v preteklosti. Ruralni prostor je vse manj »kmečki« in vanj vse bolj prodirajo oblike urbanega življenja in hkrati na tem prostoru nastajajo nove smernice bivanja in življenja kot amalgam urbanih in ruralnih značilnosti. Kmečko prebivalstvo pa se s procesi spreminjanja tako socialnega kot fizičnega okolja sooča in rešuje na različne načine, zato je preučevanje vsakdanjega življenja kmečkih skupnosti bistvenega pomena za oblikovanje razvojnih politik, ki bodo prispevale k dvigovanju kvalitete življenja in k ohranitvi vitalnega dela prebivalstva, živečega na podeželju.

V Sloveniji je kmetijska politika temeljila na prepoznavanju moških¹ kot edinih relevantnih akterjev v razvojnih procesih na podeželju, ženske potrebe in interesi pa so obstali na obrobju pozornosti. Poslikava stanja je razvidna v pomanjkanju raziskovalne pozornosti in podatkov, ki bi omogočali spremljanje družbenega položaja in življenjskih razmer kmečkih in podeželskih žensk².

Med raziskovalci, tudi med tistimi, ki so seznanjeni s študijami enakosti spola, je opaziti malo raziskovalne pozornosti, namenjene kmečkim ženskam, marginalizirani skupini (Verbole 1997), in prav o vsakdanjem življenju kmečkih žensk je malo znanega oziroma raziskanega. Kmečke ženske so tisti del kmečkega prebivalstva, ki potrebuje največ raziskovalne pozornosti, saj so bile predolgo nevidne v družbenem okolju in na papirju.

---

¹ Do nedavnega je kmetijska politika v Sloveniji upoštevala le moško populacijo (starejše, lastnike kmetij) kot relevantne akterje na področju kmetijstva. Interesi in potrebe kmečkih žensk pa so pogosto zapostavljene (Černič-Istencič 2003).

² Termin kmečka ženska se nanaša na žensko, ki je aktivno udeležena v kmetijstvu ali je vzdrževana s strani aktivno delujoče osebe v kmetijstvu, medtem ko se termin podeželska ženska nanaša na ženske, živeče na podeželju. Podeželske in kmečke ženske niso nujno pripadnice iste socialne skupine (ne tvorijo homogene skupine) in udeležba v kmetijstvu, življenjski stil ter stopnja participacije v javni in politični sferi so tiste glavne ločnice, na katerih sloni razlikovanje (Verbole 1997).

Tako bo moje raziskovalno delo motivacijsko ter ciljno naravnano k vprašanju, kako žive kmečke ženske danes ter zapolniti raziskovalno vrzel.

Diplomska naloga je razdeljena na teoretični in empirični del. V teoretičnem dela bom predstavila slovensko podeželje in proces feminizacije kmetijstva v Sloveniji po drugi svetovni vojni. Nato bo sledil opis zapoznele pridobitve pravic, ki kmečkim ženskam omogočajo socialno varnost ter pregled različnih tipologij kmečkih žensk. Hkrati s predstavitvijo različnih tipologij kmečkih žensk, ki temeljijo na delu, ki ga opravljajo, in njihovem položaju na kmetiji, bo predstavljen podrejen položaj žensk glede na moške v sklopu družinskega kmetovanja in v kmetijstvu in zakaj moški še vedno držijo monopol nad kmečkim poklicem. V nadaljevanju bo opisan proces individualizacije kot rušilec tradicionalnega ritma posameznikov in posameznic in kako so se kmečke ženske znašle v nedokončanem stanju med »ne več« in »ne še« (Beck 2002). V zadnjem delu teoretičnega dela se bom osredotočila na oris življenjskih stilov v sodobni družbi, s pomočjo katerih si posamezniki gradijo svojo individualnost in gradijo identiteto. Teoretični del bo zaključen s predstavitvijo raziskave, izvedene v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja na področju takratne Jugoslavije, ki se je spraševala, kako se določene družbene skupine razlikujejo glede na življenjski stil. Eden izmed štirih slojev je bil tudi sloj kmetov, kateremu se je pripisoval tradicionalni stil življenja, ki doživlja transformacijo.

V empiričnem delu se bom lotila raziskovanja vsakdanjega življenja oziroma življenjskih stilov kmečkih žensk, ki živijo v občini Brežice. Kot raziskovalna metoda bo uporabljen polstrukturiran globinski intervju. Poudarek bo na ekspolraciji vsakdanjega življenja kmečkih žensk, ki se kaže v njihovem življenjskem stilu, in ne na preverjanju določenih teorij. Raziskovanje bo slonelo na ugotavljanju podobnosti in raznolikosti v življenjskih stilih med dvema različnima starostnima skupinama kmečkih žensk in ali obstajajo razlike med mlajšimi in starejšimi kmečkimi ženskami glede vključevanja v procese odločanja in delitve kapitala na kmetiji in v dožemanju tradicionalne delitve dela glede na spol med starejšimi in mlajšimi kmečkimi ženskami. Interpretacijo odgovorov bom po tematiki razdelila v naslednje sklope, za katere sem predvidevala, da ključno vplivajo na življenjski stil kmečkih žensk: odločitev za življenje in delo na kmetiji, ekonomska (ne)odvisnost, vključenost v vodenje kmetije, razpetost med delom na kmetiji in delom v gospodinjstvu,

skrb za otroke in starejše, obremenjenost kmečkih žensk, prosti čas, prelom s preteklostjo, prednosti in slabosti življenja na kmetiji. Na koncu empiričnega dela bom povzela ključne vsebinske ugotovitve analize intervjujev.

2. TEORETIČNI DEL

2.1 Kmečke ženske skozi prostor in čas

2.1.1 Slovensko podeželje³

V zadnjih desetletjih je bilo slovensko podeželje podvrženo spremembam, tako demografskim, okoljskim, ekonomskim kot tudi socialnim. V preteklosti je na podeželju prevladovalo kmetijstvo kot prevladujoča gospodarska dejavnost in kmečko prebivalstvo. Industrializacija in posledično procesi postopne modernizacije so povzročili upad pomena primarnih dejavnosti (kmetijstvo in gozdarstvo). Zaposlovanje prebivalstva v neagrarnih dejavnostih, zlasti v industriji, ki se je kopičila v urbanih centrih, je povzročilo praznjenje številnih podeželskih območij ter odmik od želje po kmetovanju ter povezanih dejavnostih, kar pa je spremenilo podobo podeželja.

V Sloveniji kot tudi v večini Zahodnega sveta je bil razvoj usmerjen v urbana območja. Razvojni vplivi so sicer segali na podeželje, a niso imeli posluha za posebnosti prostora ter prebivalstva, živečega v ruralnem okolju. Tako je zaostajanje podeželskih območij, zanemarjanje razvojnih potencialov, nepoznavanje njihovih kulturnih značilnosti in kvalitet vplivalo na demografsko stanje in na starostno strukturo prebivalstva na podeželju in na kmetijah⁴.

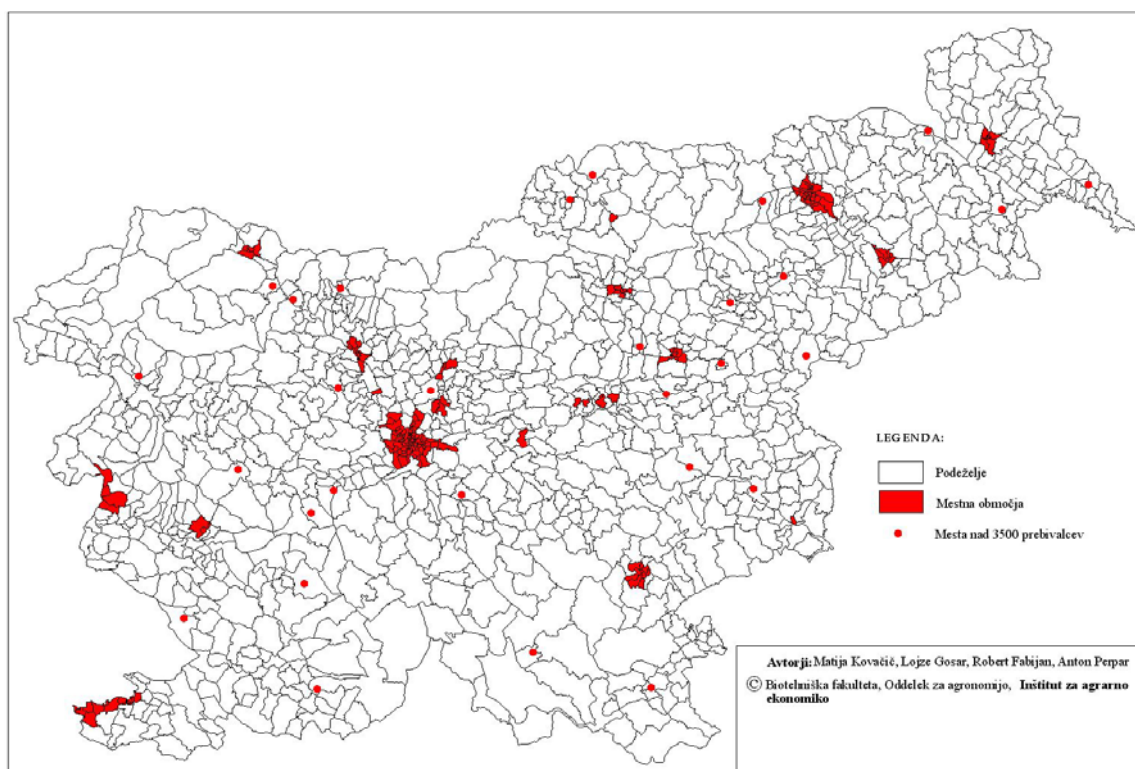
³ Podeželje v Sloveniji ni homogeno. V študiji, ki so jo opravili Kovačič in sodelavci leta 1999, je bil podeželski prostor razdeljen v tri glavne tipe: obmestna območja, značilna podeželska območja in območja praznjenja. Obmestna območja so med tipi podeželja po pričakovanju najbolj razvita, imajo najvišjo gostoto prebivalstva, ki se še povečuje, največ delovnih mest na razpolago in razvito infrastrukturo ter dobre povezave z urbanim centrom. Značilna podeželska območja predstavljajo demografsko najbolj vitalen del slovenskega podeželja, saj imajo najugodnejšo starostno strukturo kmečkega kot celotnega prebivalstva. Po ekonomski moči in razvitosti infrastrukture in gospodarski dejavnosti zaostajajo za obmestnimi območji, predvsem je to pereče v območjih z višjo nadmorsko višino. Območja praznjenja predstavljajo najbolj problematičen tip slovenskega podeželja, kjer se število prebivalstva zmanjšuje, s tem pa marsikje zaradi vse večjega opuščanja kmetovanja prihaja že do zaraščanja, propadanja stavbne dediščine, prebivalstvo teh območij pa se vse bolj stara. Zaskrbljujoče je, ker taka območja obsegajo nad 40 % ozemlja države (Predlog resolucije o Nacionalnem programu za integracijo enakih možnosti spolov v kmetijstvu in razvoju podeželja v Sloveniji, delovni osnutek – november 2005) .

⁴ Že sicer neugodna starostna struktura prebivalstva na kmetijah se je v preteklem desetletju še poslabšala. Močno se je zmanjšal delež mladih generacij (do 24 let) in sicer od 33,5 % na 28,3 % in hkrati močno povečal delež starejših generacij, zlasti najstarejše (od 15,3 % na 18,7 %). Podatki sicer kažejo, da se povprečno število družinskih članov ni zmanjšalo, to pa pomeni, da je v preteklem desetletju ugasnilo sorazmerno več kmetij brez mlajših družinskih članov (Predlog resolucije o Nacionalnem programu za

Danes je podeželje skozi romantično perspektivo urbanega okolja postalo privlačno in se ne enači več s kmetijstvom. Podeželje je vse bolj prostor bivanja in dela ljudi, ki se ukvarjajo z različnimi nekmetijskimi gospodarskimi dejavnostmi. Mnoge med njimi so tesno povezane s kmetijstvom, mnoge gospodarske dejavnosti, katerih število se naglo povečuje, pa s kmetijstvom nimajo več nikakršne zveze (Barbič 2005). Prednosti bivanja na podeželju se poleg prebivalcev mest zavedajo tudi sami prebivalci podeželja.

Vse bolj se upošteva tudi paradigma trajnostnega razvoja, ki utemeljuje nujno sočasnega obravnavanja zahtev razvoja in okoljskih zahtev ter povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti (Verbole 1997). Pri trajnostno naravnem razvoju je potrebno upoštevati ekonomsko, socialno in okoljsko dimenzijo. Socialne stiske namreč lahko prav tako pospešujejo neodgovorno ravnanje z naravnimi viri kot brezobzirna usmerjenost le v gospodarsko rast (Istenc-Černič, Udovč in Perpar 2003: 2).

Podeželje predstavlja v Sloveniji pomemben del prostora in družbe, saj zavzema 93 % celotnega ozemlja (Kovačič 2000) ter 50 odstotkov prebivalstva (Statistični letopis 2001:87).

Slika 1: Mestna in podeželska območja v Sloveniji

Vir: Kovačič, Matija, Lojze Gosar, Robert Fabijan in Anton Perpar (2000): Razvojno-tipološka členitev podeželja v republiki Sloveniji. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko.

Podeželje namreč doživlja stalno preobrazbo, ki je posledica različnih razvojnih procesov. Podeželski prostor postaja vse bolj dragocen za bivanje, delo in preživljanje priložnostnih aktivnosti ter rekreacijo. S splošnim razvojem družbe se vse bolj krepi tudi funkcionalna povezava podeželja z njegovim urbanim središčem. Intenzivnejše povezave med mestom in podeželjem in s tem njuno medsebojno soodvisnost omogočajo predvsem sodobne prometne in komunikacijske povezave. Vplivi mesta na podeželje so namreč lahko pozitivni (pospešeni prenos znanja in inovacij, informacij, povečane možnosti dohodka, dvig izobrazbene ravni prebivalstva), kot tudi negativni (izginjanje neposrednosti medsebojnih stikov, starih običajev in avtohtone kulture, degradacija okolja, vnos tujih vzorcev stavbarstva ipd.) (Istenič-Černič, Udovč in Perpar 2003:2).

Tako Ana Barbič govori o partnerstvu med urbanimi in podeželskimi območji, ki zagotavlja sočasen razvoj mest in podeželskih skupnosti, in o ohranjanju in razvijanju različnosti obeh slogov življenja in dela, ki bodo posameznikom omogočili, da se bodo

odločili ali za življenje v mestu ali na deželi v skladu z možnostmi, ki jim bo ponujalo eno ali drugo okolje za zadovoljevanje potreb in interesov (Barbič 2002:12).

Po drugi strani pa se v podeželskih območjih odvija tudi proces deagrarnizacije. Kljub temu da na podeželju živi polovica prebivalstva, je število prebivalstva, ki se ukvarja s kmetijstvom, začelo upadati. Delež kmečkega prebivalstva se je od 44,1 odstotka v letu 1948 zmanjšal na 7,6 odstotka v letu 1991 (Kulovec 1999). Število kmetij se je v zadnjem desetletju zmanjšalo za 25.615 ali za 22,9 %, oziroma po stopnji 2,5 % letno. Povprečno je vsako leto (9 let) ugasnilo 2.846 kmetij, oziroma 7 do 8 na dan. Na podlagi podatkov iz popisa prebivalstva 1991 o stanju nasledstva na kmetijah in podatkov o razvojnih ambicijah kmetij iz raziskovalnih projektov je bilo ocenjeno (Kovačič 2002), da je v Sloveniji okoli 40 % kmetij, ki bodo z iztekom sedanje generacije odmrle kot proizvodne enote. Do leta 2010 naj bi se po tej prognozi število kmetij od 112.000 (1991) zmanjšalo na okoli 67.000 oziroma za 2.200 do 2.300 kmetij na leto (Kovačič in Udovč 2002).

Elementi medsebojnega vplivanja ruralnega in ubranega okolja so drugačni kot v preteklosti. Nove komunikacijske tehnologije, mobilnost, specializacija dela itd. so transformirali ruralna okolja. Na podeželje vse bolj prodirajo oblike urbanega življenja in hkrati na tem prostoru nastajajo nove smernice bivanja in življenja kot skupek urbanih in ruralnih značilnosti. Zapuščanje kmetij in kmetijstva in masovno vključevanje v mestno in industrijsko civilizacijo kot tudi vdor sodobne kulture na podeželje povzroča, da tudi kmetje, ki so še vedno vezani na stare načine proizvodnje, menjajo svoj pogled na svet in prisvajajo moderne vrednote in želje, da spremenijo svoj način življenja.

2.1.2 Feminizacija kmetijstva

V nadaljevanju bo predstavljen prerez predrugačenja vloge kmetijstva in kmečkih žensk v drugi polovici 20. stoletja.

Tradicionalno agrarno družbo spremeniti v sodobno, na industrijskem razvoju temelječo družbo, je bila usmeritev socialistične Jugoslavije, ki pa je narekovala spreminjanje na ljudski kulturi naslonjenega življenjskega stila v moderen način življenja. Nagel razvoj industrije po drugi svetovni vojni je z velikim povpraševanjem po delovni sili sprožil plaz

dnevni delovni migracij s podeželja v mesto ter spodbudil procese prostorskega in družbenega povezovanja mesta in podeželja. Ker so se zaradi strukture novih delovnih mest od članov kmečkih družin zaposlovali zunaj kmetijstva predvsem moški, so na številnih mešanih kmetijah odgovornost za kmetovanje prevzele ženske, čeprav je bila le redkim priznana vloga gospodaric. Tako je morala ženska opraviti večino dela na kmetiji, odločati pa ni mogla v tolikšni meri (Barbič 2000: 98–99).

Dohodek iz zaposlitve izven kmetije je pomembno prispeval k višji življenjski ravni kmečkih družin, hkrati z njim pa so zaposleni – praviloma dnevni delovni migranti moški – iz mest, kjer so bili zaposleni, prinašali na podeželje in v kmečka gospodinjstva nove informacije, vrednote in življenjske sloge ter tako pomenili most med mestom in podeželjem (Barbič 1984).

Deagrarizacija slovenskega podeželja po 2. svetovni vojni je bila vzrok visokemu številu žensk v kmetijski proizvodnji. Ženske so postale glavna delovna sila na kmetijah ter so predstavljale substitut za deagrariziranega moškega. Prevzele so nižje kvalificirano delo, nižji dohodek, bile brez družbenega ugleda, katerega so moški zapustili. Proces intenzivne feminizacije kmetijstva je Slovenijo zajel v 60-ih letih 20. stoletja. Feminizacija kmetijstva z vidika obremenjenosti kmečkih žensk je tudi prinesla negativno konotacijo. Zaposlitev mož ter otrok izven kmetije je podaljšal delovni čas kmečkih žensk⁵.

Položaj kmečke ženske je bil tudi manj optimističen, če vključimo aspekt odgovornosti na različnih področjih odločanja (Barbič 1984, 63). Kmečke ženske, gospodarice ali gospodinje, so v večini odločale o vzgoji otrok. Sestankovanje, urejanje na občini je bila domena moških, kar je izključilo kmečke ženske iz procesov odločanja na kmetijah.

Proces feminizacije kmečkega poklica pa je v začetku 90-ih skorajda zaustavljen, nedvomno močno zmanjšan (Barbič 1993: 213).

---

⁵ Ana Barbič (1985: 1245) navaja podatke iz raziskave “Mešane kmetije kot dejavnik razvoja kmetijstva in podeželja”, izvedene leta 1982: Redno zaposlenih zunaj kmetijstva je bilo 76,3 % gospodarjev/mož, 31,2 % gospodaric/žena in 69,7 % naslednikov/naslednic. Kmečke ženske so leta 1984 sestavljale 54,7 % delovne sile v kmetijstvu, 26% ženskam pa je bila v okviru kmečkega gospodinjstva priznana vloga gospodarice. Delovni dan kmetice iz čiste kmetije pozimi je trajal 9,2 ure (poleti 13,3), kmetice iz mešane kmetije 10,1 ure (poleti 14) in kmetice iz dopolnilne kmetije 15,2 ure (poleti 16,8). Kmečka ženska, ki se je zaposlila, je morala poleg obveznosti na delovnem mestu delati še na kmetiji ter opraviti še gospodinjstva dela in družinske obveznosti. Velika večina anketiranih kmečkih žensk (89 %) je pritrdila, da živi bolje kot njihove stare mame ali njihove matere (83 %). Več kot polovica (56 %) jih je bilo prepričanih, da v primerjavi z delavkami živijo slabše. Zapostavljenost kmečkih žensk pri samoupravljanju nakazujejo tudi naslednji podatki. 19,7 % anketiranih gospodarjev je bilo vključenih v samoupravne organe organizacij združenih kmetov, gospodaric pa le 13 %.

2.1.3 Pridobljene socialne pravice kmečkih žensk

Zakon o združevanju kmetov iz leta 1972 je omogočal uveljavitev večine pravic na temelju formalnega lastništva zemlje oziroma delovnih sredstev (torej je te pravice lahko uresničeval le en član kmečkega gospodinjstva, praviloma gospodar). Kmečka ženska je bila v večini primerov opredeljena kor gospodinja, to je le vzdrževan član na kmetiji. Šele po zakonu o združevanju kmetov iz leta 1979 so lahko uveljavljali pravice, ki izvirajo iz dela, vsi tisti člani, ki se ukvarjajo samo s kmetovanjem, torej tudi kmečke ženske (Barbič 1985: 1247).

Sprejetje določenega zakona ni izkoreninilo tradicije določenih vrednotnih vzorcev, kar je tudi onemogočilo dosledno izvajanje zakonodaje. Ob popisu iz leta 1981 so se številne kmetice opredeljevale kot gospodinje, torej kot vzdrževani člani kmečkega gospodinjstva.

Leta 1983 je bil sprejet zakon, po katerem so se morali pokojninsko-invalidsko zavarovati vsi člani gospodinjstva, ki so delali samo na kmetiji. Dotlej je namreč na osnovi pogodbe, sklenjene leta 1973 med Zadružno zvezo Slovenije in Skupnostjo pokojninsko-invalidskega zavarovanja, za to obstajala samo možnost, ne pa obveza. Ta možnost praviloma ni bila izkoriščena. Ženska je bila zavarovana kot kmetica le v primeru, da je bil mož zaposlen izven kmetije ter tudi invalidsko-pokojninsko zavarovan. Tako je obvezno zavarovanje sprožilo val pokojninsko-invalidnega zavarovanja kmetic. Leta 1988 je bilo med kmečkimi pokojninsko-invalidskimi zavarovanci 43,6 % moških in 56,4 % žensk. Na čistih kmetijah, kjer bi morali biti zavarovani vsi odrasli člani gospodinjstva, ki pridobivajo dohodek samo iz kmetijstva in dopolnilnih dejavnosti, pa se je pojavil problem finančnega kritja prispevkov za tovrstno zavarovanje. Če kmetija ni zmogla plačevanja teh prispevkov, so bile običajno ženske tiste, ki so se odpovedale pokojninsko-invalidskemu zavarovanju⁶.

Med najbolj pomembne socialne pravice sodi še pravica do porodniškega dopusta (Jogan v Barbič 2005: 212). Možnost zanj so kmetice pridobile šele leta 1982, če so bile članice kmetijske zadruga, ki je podpisala sporazum o plačevanju prispevka za nadomestila

---

⁶ V obdobju 1990–2000 se je izrazilo zmanjšal delež uživalcev kmečkih pokojnin (s 5,3 na 1,5 odstotka) in delež kmečkih pokojnin v celotnih odhodkih fonda invalidskega in pokojninskega zavarovanja (z 2,5 na 0,7 odstotka) (Statistični letopis 2001: 203). Vprašanje, ki se pri tem odpira, je, ali je tovrstno zniževanje izključna posledica upada kmečke populacije ali pa nezmožnosti vse večjega dela tega prebivalstva redno plačevati prispevke v pokojninsko blagajno (Predlog resolucije o Nacionalnem programu za integracijo enakih možnosti spolov v kmetijstvu in razvoju podeželja v Sloveniji, delovni osnutek – november 2005).

kmetičam, ki so na porodniškem dopustu. Za ostale kmetice problem porodniškega dopusta takrat še ni bil rešen (Barbič 1992: 51–53). Problem porodniškega dopusta za kmečke matere je danes rešen z Zakonom o starševskem varstvu in družinskih prejemkih. Po tem zakonu imajo pravice iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo (starševski dopust, starševsko nadomestilo) in pravice do družinskih prejemkov kmetije/kmetice, ki opravljajo dejavnost in so obvezno vključeni/vključene v pokojninsko zavarovanje in zavarovanje po posebnih predpisih (Barbič 2005: 212)⁷.

Kmetice so z normativno izenačitvijo žensk formalno pridobile vse pravice, ki jih v preteklosti niso imele. Pravice do porodniškega dopusta, zdravstvenega, pokojninskega in invalidskega zavarovanja so dobile v sedemdesetih v okrnjeni obliki, torej veliko pozneje kot delavke. Pridobljene pravice še niso zagotovilo za njihovo koriščenje in še dandanes velikokrat ostajajo »mrtve črke na papirju«⁸.

---

⁷ Plačevanje prispevkov za starostno in pokojninsko zavarovanje je na primer pogoj za uveljavitev pravice do starševskega dopusta in otroškega dodatka. Z Zakonom o družinskih ugodnostih sta se ti pravici leta 1993 razširili tudi na kmečke družine. Z novim Zakonom o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (UL RS 97/2001) pa je ženskam oz. staršem, ki ne plačujejo zavarovanja za posamezne vrste starševskega dopusta, dana pravica do starševskega dodatka v znesku 35.000 SIT v trajanju 365 dni od rojstva otroka (Predlog resolucije o Nacionalnem programu za integracijo enakih možnosti spolov v kmetijstvu in razvoju podeželja v Sloveniji, delovni osnutek – november 2005).

⁸ Še vedno prihaja do težav z zavarovanji oseb, ki so zaposlene na kmetijah, in obsegom pravic, ki jih te osebe glede na obliko zavarovanja imajo. V različnih inštitucijah prihaja tudi do različnega tolmačenja pogojev za vstop v zavarovanje in pravice do uveljavljanja pomoči iz naslova teh zavarovanj. Prav tako na kmetiji ni mogoč status brezposelnega in s tem nadomestila za brezposelnost osebi, ki je bila zaposlena samo na kmetiji. Kmet/kmetica prejema pokojnino sorazmerno z vplačanimi prispevki in je, v kolikor vsi njegovi prejemki, kot npr. pokojnina, katastrski dohodek, ne presegajo cenzusa za dodelitev denarne socialne pomoči, upravičen/a do denarne socialne pomoči v višini razlike med minimalnim dohodkom (cenzus) in lastnim dohodkom kmeta/kmetice oziroma seštevkom minimalnih dohodkov, ki pripadajo posameznim družinskim članom (cenzus) in lastnim dohodkom družine, ugotovljenim na način, ki ga določa Zakon o socialnem varstvu (Predlog resolucije o Nacionalnem programu za integracijo enakih možnosti spolov v kmetijstvu in razvoju podeželja v Sloveniji, delovni osnutek – november 2005).

2.1.4 Tipologija kmečkih žensk

V leksikonu geografije podeželja (1999)⁹ je termin kmečka ženska opisan sledeče: »Kmečka ženska je navadno 'steber' družinske kmetije oziroma tista oseba, ki kot pravi star ljudski pregovor, 'podpira tri vogale pri hiši'. S krepitvijo vloge družinskih kmetij in množičnem zaposlovanju moških v nekmetijskih dejavnostih je kmečka ženska poleg nekdanje prevladujoče skrbi za družino (v smislu vzgoje), gospodinjstvo (v smislu gospodinjskih opravil) in dom v zadnjem času marsikje na svoja ramena prevzela še znaten del skrbi in odgovornosti za gospodarsko uspešnost kmetije; ob tem se sorazmerno redko pojavlja v vlogi kmečkega gospodarja. /.../ Ženske tradicionalno skrbijo predvsem za dela na vrtovih in njivah, kot so pletev, okopavanje, nabiranje in pobiranje plodov, v hlevu pa za molžo. Njihova skrb so običajno tudi prašiči in perutnina. Udeležene so v vseh delovnih konicah,¹⁰ nepogrešljive pa so tudi pri kmečkem turizmu in pri raznih dopolnilnih dejavnostih na kmetiji. Za dodatno izobraževanje in dejavno preživljanje časa se mnoge kmečke ženske združujejo v aktivih kmečkih žena,¹¹ za aktivno politično življenje pa večina žal nima časa.«

Termin kmet je v omenjenem leksikonu predstavljen kot lastnik ali zakupnik kmetijskih (in gozdnih) zemljišč, ki jih obdeluje sam, s člani svoje družine ali z najeto kmečko delovno silo.

Zgoraj omenjena opisa nakazujeta različni podobi na eni strani kmečkih žensk in na drugi strani kmetov. Kmečke ženske so predstavljene kot nepogrešljivi del kmetije, s katerim opravljajo kmetje. Dvojnost se kaže tudi v dolžini omenjenih opisov oziroma v vsebini, ki postavlja kmečke ženske v okope doma, kjer skrbijo za druge in opravljajo tradicionalno »ženska dela« na kmetiji v službi lastnikov, zakupnikov, gospodarjev zemlje. V zadnjem času naj bi na svoja ramena prevzele še znaten del skrbi in odgovornosti za gospodarsko

---

⁹ Kladnik, Drago in Lojze Gosar (1999): Leksikon geografije podeželja. Ljubljana : Inštitut za geografijo.

¹⁰ Delovne konice so obdobja izvajanja značilnih kmetijskih opravil, za katera je značilno, da je potrebno opraviti kar največ dela v čim krajšem času, predvsem zaradi vremenskih razmer, ki lahko odločilno vplivajo na količino in kakovost pridelka. Tipične delovne konice so v času setve, žetve, spravila pridelkov, košnje, obiranja in trgatve (Kladnik in Gosar 1999:19).

¹¹ Kmečke ženske so se v času pred slovensko osamosvojitvijo združevale v aktivih kmečkih žena, danes pa so to funkcijo prevzela društva kmečkih žena in deklet.

uspešnost kmetije, a jim je redko priznana vloga gospodarice (zakaj, ne izvemo), tiste vloge, ki je kmetom ne delno ampak v celoti dana.

Zaposleni pri Kmetijski svetovalni službi so definirali dve skupini kmečkih žensk in sicer neodvisne in tradicionalne kmečke ženske (Mele-Petrič in Verbole v Verbole 1997: 25).

Neodvisne kmečke ženske imajo enak status kot moški (njihovi očetje, možje, bratje ali sinovi) ali celo rahlo privilegirane. Neodvisne kmečke ženske v večini živijo na manjših kmetijah, zaposlene so doma in uživajo gospodarsko neodvisnost, torej imajo svoj lasten red in občasen dohodek (moški člani družine so navadno zaposleni zunaj kmetije). Odločajo se same ali pa aktivno sodelujejo pri sprejemanju odločitev v zvezi s kmetijo, z družino, izobraževanjem otrok itd. Same si organizirajo svoje delo in imajo več prostega časa kot tradicionalne kmečke ženske.

Tradicionalne kmečke ženske ne posedujejo enakega statusa kot njihovi moški sorodniki na kmetiji. Moški so redko zaposleni izven kmetije. Zaradi gospodarske odvisnosti od moškega dela družine pogosto veljajo kot vir delovne sile, ki je v okviru družine lahko cenjen ali pa tudi ne. Ženske iz te skupine so omejene ali celo ovirane pri sprejemanju odločitev v zvezi s kmetijo in kmetovanjem. Soprogi so običajno tisti, ki se ukvarjajo z upravljanjem kmetije kot tudi s prostim časom svojih žena, njihovimi družbenimi in drugimi aktivnostmi (Verbole 1997).

Barbičeva (2005: 293–294) navaja dva primera tipologij, ki temeljita na opredelitvi položaja kmečke ženske na kmetiji. Prvo tipologijo povzema po Norvežanki Merit S.

Haugen,¹² ki je identificirala tri kategorije kmetic, ki ji predstavljajo tri različne načine oblikovanja identitete ženske kmetice (Haugen v Barbič 2005: 294–296):

- **Tradicionalne ženske kmetice.** Nobena od njih ni načrtovala izbire kmetovanja kot poklica. Večina vdov je prevzela vodenje kmetije po smrti moža. Znanje o vodenju kmetije so si pridobile tekom let preko praktičnega dela. Po prevzetju se njihova delovna vloga ni bistveno spremenila. Po potrebi najamejo pomoč ali pa priskočijo otroci ali sorodniki. V to skupino avtorica tipologije Haugnova uvršča tudi neporočene starejše kmetice, ki so to postale zaradi občutka obveznosti do staršev in do kmetije, ter tudi tiste poročene, katerih

---

¹² Podatki, na katerih temelji analiza M. Haugen, so bili zbrani z intervjuji 84 kmetic, ki vodijo kmetijo iz devetih občin Norveške v letih 1987–1989. Haugenova namreč ni preučevala položaja vseh kmečkih žensk, temveč je svojo raziskavo usmerila samo na tiste ženske, ki vodijo kmetijo (Barbič 2005: 194).

možje delajo zunaj kmetije. Nobena od žensk iz te skupine ne izpostavlja spolne strukture s poudarjanjem potrebe po bistvenih spremembah v pričakovanjih obeh spolov. Kot »normo« vidijo moške kmete, sebe pa imajo bolj kot »izjemo«.

- **Ženske, upravljavke kmetije** so odgovorne za delovanje kmetije, toda njihov osnovni poklic je zunaj nje (medicinske sestre, tajnice, učiteljice). Tipična ženska – upravljavka kmetije je samska, ločena, vdova ali neporočena, v štiridesetih letih starosti, dobro izobražena. Nekatere kmetice te skupine so obdržale kmetijo zato, da bodo otrokom, ko bodo odrasli, omogočile kmetovanje kot izbiro. Se ne opredeljujejo kot kmetice in so samozavestne kot upravljavke kmetije. V prihodnosti bi to lahko bila ena od opcij, ki bi jo izbrale mlade ženske s formalno pravico prevzeti kmetijo, meni Haugenova.

- **Poklicne ženske kmetice.** V večini primerov gre za ženske po štiridesetem letu starosti, ki so imele številne opcije v izboru poklicne usmeritve. Kmetovanje so si izbrale kot poklic. Tipična poklicna kmetica je podedovala kmetijo in ima kmetijsko izobrazbo. Je poročena, mož je zaposlen zunaj kmetije in ne sodeluje redno pri delu na kmetiji. Poklicne kmetice postavljajo visoke zahteve do svoje vloge kot kmetice. Prizadevajo si pokazati, da so sposobne za delo, ki ga opravljajo, čeprav mnoge niso prepričane, da so v svoji vlogi enako dobre kot kmetje. Ker imajo v večini majhne otroke, opozarjajo na konfliktnost med vlogo poklicne kmetice in matere, čeprav imajo v večini primerov urejeno varstvo. Nobena od kmetic te skupine ne toži, da je kmečko delo pretežno za ženske ali da so manj sposobne voditi kmetijo. Njihov glavni problem pa se zdijo predsodki in pričakovanja o tem, kaj je »primerno« za ženske. Haugenova meni, da so poklicne ženske kmetice nova družbena realnost, vzamejo si prosti čas ter imajo moderen in prijeten življenjski stil.

Barbičeva navaja tudi drugo tipologijo Irke Patricia O'Hara, ki razlikuje štiri podtipe delovnih odnosov na družinski kmetiji glede na to, kako kmečke ženske same opredeljujejo svoj položaj. Na podlagi poglobljenih razgovorov s 60 kmečkimi ženskami O'Hara identificira štiri tipe delovnih odnosov, ki pa se v realnosti dostikrat prepletajo (O'Hara v Barbič 2005: 293–294):

- **Delo za družinsko kmetijo.** Kmetice so vključene v partnerstvo (praviloma, vendar ne izključno z možem) v vrsti opravil in odločitev. Kmetijo pojmujejo kot družinsko

podjetje. Občutek vključenosti v kmetijo kot podjetje in kmetovanje kot poklic je pri teh ženskah zelo močan.

- **Pomočnica na kmetiji.** Ženske iz te skupine/tipa lahko prispevajo enako količino dela kot tiste, ki »delajo za kmetijo«, so pa manj vključene v odločanje in imajo slabši dostop do dohodka iz kmetije.
- **Ustvarjalka kmečkega doma.** Čeprav so ženske iz te skupine na voljo, kadar je njihovo delo na kmetiji potrebno, so usmerjene predvsem v dom. V njihovih družinah je glavni vir dohodka in identitete nekmetijski poklic in ženske iz te skupine o sebi ne razmišljajo kot o kmeticah.
- **Kmečka ženska, zaposlena zunaj kmetije.** Vse ženske te skupine so odraščale na kmetiji. So posebna in privilegirana skupina ne samo zaradi »kulturnega kapitala«, ki so ga prinesle v zakon, temveč se zaradi njihove vključenosti v spoštovan poklic zunaj kmetije spreminja tako značaj družinskega delovnega procesa kot tudi narava zakonskih odnosov. Z lastnimi dohodki imajo ženske močnejše izhodišče, da izzovejo moško nadvlado v medsebojnih odnosih.

Obe predstavljeni tipologiji sta odraz stanja na Irskem in Norveškem ter se omejujeta na položaj kmetice na kmetiji. Barbičeva meni, da je za slovensko tipologijo kmečkih žensk primernejša tipologija O'Hare, ker upošteva vse kmečke ženske (ne samo tiste, ki vodijo kmetijo) in identificira tipe vlog, ki jih imajo po lastnem zaznavanju kmečke ženske v gospodinjstvu in na kmetiji. Kategorizacija žensk, ki vodijo kmetijo po Haugenovi, pa opozarja na nujnost preučitve tipov kmetij kot opcij v Sloveniji ter jih »ponuditi« predvsem mladim kmečkim ženskam (Barbič 2005: 296).

Kmečke ženske ne tvorijo homogene skupine. Na podlagi dela, ki ga opravljajo, in njihovega položaja na kmetiji jih lahko razvrščamo v idelanotipske in hkrati ohlapne kategorije, ki pa se v vsakdanjem življenju prepletajo.

Kategorizacija kmečkih žensk na podlagi dela, ki ga opravljajo, in njihovega položaja na kmetiji predstavlja le eno stran zgodbe, meni O'Hara (O'Hara v Van der Plas in Fonte 1994). Druga stran zgodbe se nanaša na podrejen položaj žensk glede na moške v sklopu

družinskega kmetovanja in v kmetijstvu na splošno. V večini evropskih držav patrilinearen sistem nasledstva na kmetijah pomeni, da večina žensk s poroko vstopi v kmetovanje in s tem pogosto nima dostopa do lastništva nad zemljo in drugo infrastrukturo. Prednost naslednikov nad naslednicami hkrati predstavlja izključitev slednjih iz kmečkega poklica. Moški monopol nad kmečkim poklicem pomeni tudi, da so ženske pogosto postavljene zgolj v vlogo pomočnice možem, katerim je priznan poklic kmeta. Navkljub delu na kmetiji in prispevanju k dobrobiti kmetije mnoge nimajo lastnega prihodka in s tem ogroženo socialno varnost. Njihovo delo je tudi velikokrat spregledano oziroma »nevidno« in posledično ni dokumentirano v uradih statistikah.

Skupno večini kmečkih žensk je skrb za gospodinjstvo, otroke in starejše. To pomeni, da na mnogih kmetijah ženske prenašajo dvojno breme in hkrati predstavljajo ključni člen v »preživetju« kmetij. Navkljub temu so znotraj družine v podrejenem položaju zaradi neenake delitve moči odločanja glede na spol, ki sloni na zakoreninjeni predstavi o naravni in funkcionalni delitvi dela. Poleg podrejenosti znotraj družine so kmečke ženske manjkajoče tudi v javni sferi, saj so odsotne oziroma marginalizirane v institucijah, povezanih s kmetijstvom in razvojem podeželja, na lokalnem in nacionalnem nivoju.

Kmečke ženske se pogosto znajdejo v situaciji, ko nimajo kontrole nad odločitvami, ki se dotikajo njihovega življenja, in se na različne načine soočajo z dejstvom, da živijo v svetu, kjer prevladuje moška dominacija. Mnoge med njimi slednjega tudi ne prepoznavajo niti priznavajo.

O'Hara tudi trdi, da je družinsko kmetovanje možno opredeliti kot krivično do žensk. Vendar kljub nesporno dokazanim patriarhalnim odnosom med spoloma v organizaciji dela in kapitala obstajajo načini, po katerih je ženskam uspelo zmanjšati krivičnost patriarhalnosti s tem, da so postale aktivne partnerice na kmetiji kot podjetju ali prek zaposlitve zunaj kmetije (O'Hara v Barbič 2005: 294) in niso pristale na položaj »pasivne žrtve«.

2.2 Proces individualizacije in kmečke ženske

2.2.1 Ujeti v procese individualizacije

Individualizacijo lahko razumemo kot zgodovinski proces, ki zamaje temelje tradicionalnega ritma posameznikov in pomeni razkroj prej obstoječih socialnih form. Povečana krhkost kategorij, kot so razred, socialni statusi, vloge spolov, družine, vodi do vprašanja o novih načinih življenja, ki so nadomestili tiste lomljive stare, predpisane z religijo, s tradicijo ali državo. Nove zahteve, kontrole in prepreke so postavljene kot dejstvo in preko trga dela, institucij so ljudje vpeti v mreže predpisov, pogojev in pogodb. Rojeni v tradicionalno družbo v paketu s predpisano religijo in »socialnim posestvom«, sedaj pa moramo za posedovanje (post)modernih družbenih ugodnostih nekaj storiti, vložiti aktivni napor. Ali kot pravi Beck, nekdo mora osvojiti, vedeti, kako si v konkurenci zagotoviti omejene resurse in ne samo enkrat ampak dan za dnem. Normalna biografija tako postane »izbirna biografija«,¹³ »refleksivna biografija«, »naredi si sam biografija«, ki je vedno »tvegana biografija« in lahko postane tudi »breakdown« ali biografija zloma /.../ odločitve, tiste oklevajoče, s smernicami, ki vodijo v dileme, odločitve, ki postavijo individuume kot individuume v središče, se ujemajo s kaznovanjem tradicionalnih življenjskih stilov in obnašanj (Beck 2002). Tako gledano individualizacija ni stanje svobodne izbire posameznikov, saj svobodna izbira pomeni tudi to, da posameznik ne izbira.

Beck pravi, da je »ena od pomembnih značilnosti procesov individualizacije tudi to, da ne samo da se dovoljuje temveč se tudi zahteva aktivno sodelovanje posameznikov«. Kot se zbirka možnosti širi in nujnost izbiranja med njimi raste, se večja tudi potreba po individualno oblikovanih delovanjih zaradi prilagajanja, usklajevanja in integracije. Če se hočejo posamezniki izogniti polomu, morajo biti zmožni dolgoročno planirati in se prilagajati spremembam; organizirati, improvizirati, postavljati cilje, prepoznavati prepreke, sprejemati poraze in poskušati znova. Potrebujejo iniciativo, žilavost, fleksibilnost in toleranco pri frustracijah (Beck 2002: 4).

---

¹³ Hiltzer (1988) piše o »do-it-yourself biography«, Giddens (1991) o »reflexive biography« in Katrin Ley (1984) govori o »elective biography« (glej Beck 2002).

Proces individualizacije ni nenadna mutacija v družbi, ampak je družbeno trajajoči dogodek, ki je posledica razbijanja starih zvez ali pa specifičnega premika v strukturi človeških odnosov. Procesi individualizacije ne zajemajo populacije brez razlik. Ker je pričujoče diplomsko delo namenjeno raziskovanju vsakdanjega življenja kmečkih žensk, bo naslednje poglavje namenjeno ženskam v procesu individualizacije.

2.2.2 Ženske in proces individualizacije

Kakor pravi Beck (2002: 54), so ženske v procesu individualizacije nekje med »ne več« in »ne še«. Z gotovostjo lahko trdimo, da se je v zadnjih desetletjih oziroma v preteklem stoletju življenje žensk fundamentalno spremenilo, tako v družini kot tudi v odnosu do izobraževanja, dela, zakonodaje, javnega življenja itd., »kar je pripeljalo normalno življenjsko zgodbo žensk bližje tistim moškim«. Spremembe se niso pojavljale linearno, temveč v valovih napredovanja in zaostajanja. Osnovno črto sprememb, Beck vidi v gibanju žensk stran od »živeti za druge« in proti »nekaj življenja za nas same«.

Odpiranje novih področij delovanja je prineslo nove možnosti za žensko populacijo, a jo je postavilo pred nove negotovosti, konflikte, pritiske, tveganosti, katerim so bili prej v večini izpostavljeni moški. Kljub temu da ženske niso več tako trdno zacementirane v družinsko življenje in niso več tako odvisne od moškega oskrbovalca, še vedno prevzemajo več odgovornosti v družinskih obveznostih in so še vedno manj zaščitene na trgu dela. Za ženske je proces individualizacije »nedokončan«, ujet v posebno vmesno stanje. Ta »ne več« in »ne še« rojeva številne protislovnosti in nasprotja v življenju žensk. Medtem ko so se stare omejitve umaknile v ozadje in so se odprle nove možnosti, so se tudi pojavili novi načini odvisnosti in prisile, katerih posledice še niso vidne. Ne obstajajo več »zglede«, ki definirajo življenjska pričakovanja žensk – ta so bolj odprta in manj zaščitena kot prej (Beck 2002: 56).

Zahteva »nekaj življenja za nas same« se je pričela z »malimi svobodicami« bolj neodvisnega vsakdanjega življenja in je pripeljala do velikih besed: avtonomija, samorealizacija in emancipacija (Beck 2002).

Kaj je premaknilo gibanje žensk stran od »živeti za druge« in proti malim ali velikim upanjem »nekaj življenja za nas same«, in to v treh ali štirih generacijah. Beck išče odgovore na sprožilce sprememb v izobraževanju, delu, spolnosti ter v odnosih.

Razširjene možnosti v izobraževanju, delo in zaslužek imajo čisto drugačen pomen za moške kot za ženske. Medtem ko je pri moških napredovanje v izobrazbi in na delu, v primerjavi s preteklimi situacijami (lastnih ali očetovih), nekaj, kar je ostalo v osnovi nespremenjeno, so podobne spremembe pri ženskah doživete kot nekaj nasproti tradicionalnemu ozadju »živeti za druge« in so zato nove in drugačne (Beck 2002). V nekaj generacijah so ženske preskočile prepreke, katere niso bile postavljene nasprotnemu spolu v enaki meri.

»Drobne« izobraževalne in delovne možnosti in »drobne« svoboščine in neodvisnost, ki so si jih pridobile ženske v zgodovinskem procesu, so lahko pot v bremena, odtujitve, iluzije moškega sveta in lahko predstavljajo moškim nekaj nespremenjenega, ampak v izkustvenem horizontu tistih dotikajočih pa predstavljajo pomembno točko obrata (Beck 2002).

2.2.3 Kmečke ženske med »ne več« in »ne še«?

Percepcija sodobnega, urbanega življenja kot ostanka tradicionalnega načina življenja, črta stereotipno ločnico ruralno/urbano, kjer je urbano okolje nosilec napredka in ruralno okolje caplja za urbanim. Vendarle prebivalci, živeči na podeželju, niso imuni na procese (post)moderne.¹⁴ V tem kontekstu kmečke ženske nastopajo kot sonosilke in soustvarjalke družbenega življenja na podeželju in so kot pripadnice ženskega spola v procesih individualizacije ujete v vmesno nedokončano stanje, kakor pravi Beck (2002), med »ne več« in »ne še«.

---

¹⁴ Ni terminološkega in pomenskega konsenza o teoretskem (post)modernem predznaku, ki ga različni teoretiki pripisujejo sodobnim družbam. Nekateri teoretiki to »novo« obliko sodobne družbe imenujejo pozna ali visoka moderna (Giddens 1991) drugi reflektivna, druga moderna ali družba tveganja (Beck 2001) ali pa postmoderna, tretji se opirajo na metaforične opise družb kot so non-stop družba, virtualna družba, tekoča družba, informacijska družba itd. Ule (2000) meni, da najbolj dodelani teoriji o razumevanju »nastajajočih lukenj« sodobnih zahodnih družb ponujata Giddens in Beck s teorijo reflektivne individualizacije.

Po tradiciji zahodne kulture naj bi vlogo skrbnika, ki služi denar in skrbi za preživetje žene in otrok, po poroki prevzel mož, žena pa naj bi skrbela za gospodinjstvo in vzgajala otroke. Pa vendar so številne kmečke ženske v praksi »kršile« tradicijo moža kot preskrbovalca družine in prevzele vlogo (so)preskrbovalke družine, bodisi zaradi smrti družinskih članov ali nezadostnega zaslužka moža ali pa dejstva, da nekatere kmečke ženske niso pristale na položaj vzdrževane osebe. Hkrati so bile kmečke ženske potisnjene v težak položaj usklajevanja materinske in gospodinjske vloge z vlogo delavk na kmetiji ali izven ter so se spopadale (se še spopadajo) s formulo preživetja (Barbič 2005).

V preteklosti je bil dostop do izobrazbe, še posebno kmečkim ženskam, otežen oziroma zelo omejen, kar je predstavljalo še dodatno prepreko pri razbijanju mita o vlogi ženske kot matere in gospodinje.

Danes je izobrazbena raven prebivalstva na slovenskih kmetijah (Popis kmetijskih gospodarstev 2000) precej nižja od slovenskega povprečja in razlike so med spoloma v tem sloju še zelo velike.¹⁵ Vendar se izobrazbena raven kmečkega sloja med mladimi in ženskami izboljšuje. Razširjene možnosti v izobraževanju so le stopnička k izboljšanju položaja kmečkih žensk v družini, na kmetiji in na lokalnem ter nacionalnem nivoju.

Izboljšanja v izobraževalnih možnostih so dvignila stopnjo kvalificiranosti in večjo motiviranost za delo. Beck (2002) pravi, da je »plačano delo pridobilo na pomembnosti v življenju žensk s premikom od vzorca omejitev na notranji svet družine iz 19. stoletja k vedno daljši (in možnem vseživljenjskem) plačani zaposlitvi proti koncu 20. stoletja. Posledično je vedno več žensk imelo več denarja, ki so si ga prislužile same, v primerjavi s situacijo 19. stoletja, ko so prejemale slabo plačilo za delo na »tipično ženskem področju – gospodinjenje, v kmetijstvu, negi«.

Kot pravi Beck, je denar tudi »objektivni indikator« pomembnosti dela. Delo v družini je nevidno, medtem ko ima zunanja zaposlitev otipljiv rezultat, viden vsak mesec na bančnem izpisku. Denar daje ljudem določeno moč: »Tisti, ki kupi, je tisti, ki odloča«. Tako imajo ženske, ki prispevajo več v družinsko blagajno, več besede pri oblikovanju svojega življenjskega stila (Beck 2002: 63).

---

¹⁵ 51 odstotkov moških gospodarjev kmetij in 79 odstotkov žensk ima le osnovno šolo ali manj, medtem ko ima višjo in visoko izobrazbo le 3,6 odstotka moških in 2,2 odstotka žensk. V primerjavi s celotno populacijo, osnovno šolo ali manj ima 26,8 odstotka moških in 39 odstotkov žensk, višjo in visoko izobrazbo pa 11,9 odstotka moških in 12,2 odstotka žensk (Popis kmetijskih gospodarstev 2000).

Beck tudi opozarja na bistveno razliko med službo in delom v družini. Slednja je dnevna storitev za fizične in psihične potrebe članov družine, ki jo ženske opravljajo neomejeno; ženi – materi ni nujno, da je vedno aktivna, ampak mora biti vedno na razpolago, kar pušča malo časa za načrtovanje svojih aktivnosti. Vendar služba postavlja jasno ločnico med nespremenljivim delovnikom in »privatnim življenjem« ob večerih, vikendih in počitnicah. Ta distinkcija pa vpelje vsaj možnost, imeti nekaj časa namenjenega samo ženskam, »osebni čas« na razpolago (Beck 2002).

Poleg tega tudi zunanje delo poveča možnosti za nove stike z ljudmi in doživetja. Zato se ženske, ki ne hodijo v službo (delo izven doma), pogosto počutijo »odrezane od življenja« (Beck 2002: 64).

V preteklosti je bilo izvedenih nekaj raziskav, ki kažejo na to, da se mlada dekleta ne želijo poročiti na kmetijo oziroma s kmetom ter da narašča migracija mladih kmečkih deklet v urbano okolje (Barbič 1992); da se kmečke ženske počutijo v neenakopravnem položaju glede na ostalo žensko populacijo glede dohodka, pokojninskega zavarovanja in nezmožnosti vzeti porodniški dopust etc. (Čebulj 1997); da se življenjske razmere kmečkih žensk pomembno razlikujejo od življenjskih razmer žensk iz drugih poklicnih skupin in skoraj vedno v negativnem pomenu (socialno in kulturno okolje s tradicionalnimi vzorci, neprepoznavnost dela na kmetiji s strani partnerjev, staršev, okolice ...); in da naj se posveti (na lokalni in državni ravni) več pozornosti in sredstev za dvig kakovosti življenja (delo in prosti čas), če hočemo mlada kmečka dekleta obdržati na kmetijah (Černic-Istenič 2000). Iz rezultatov slednje raziskave je razvidno, da imajo kmečke ženske manj opcij za zadovoljitev osnovnih potreb za osebni razvoj in za zanimivo preživljanje prostega časa kot druge ženske.

Poleg tega se kmečke ženske pogosto znajdejo v situaciji socialne izključenosti bodisi zaradi revščine, prostorske izoliranosti bodisi zaradi drugih dejavnikov.¹⁶

Barbičeva pravi, da je najbolj pogost argument za dokazovanje zapostavljenosti kmetic tako v primerjavi s kmeti kot v primerjavi z ženskami drugih poklicev, vključenost kmečkih žensk v okvir domače hiše in njenega dvorišča. Tako dodaja, da celo zadeve, ki so vezane

---

¹⁶ Vir: Analiza stanja (Podlaga za resolucijo o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških (2005-2013)), Ljubljana: Urad za enake možnosti.

na delovanje gospodinjstva in kmetije, praviloma opravljajo moški. Če tega že ne opredeljujejo kot svojo domeno, pa opravke zunaj doma tudi za zadeve, ki jih pokrivajo ženske, prevzemajo moški z različnimi izgovori (na poti v službo ali domov opravijo še razna opravila, samo oni vozijo družinski avto, žena za opravke zunaj doma nima časa, sestankov se udeležujejo večinoma moški ipd.) (Barbič 2005).

Prav tako je bila narejena anketa (Podeželske ženske v Sloveniji), ki je podala vpogled v situacijo kmečkih žensk, še posebno tistih, ki so na vrhuncu svojih zmožnosti (20–50 let). Rezultati so pokazali, da so mlajše kmečke ženske manj aktivne na kmetijah, iščejo dodatni zaslužek izven kmetije, imajo višjo izobrazbo kot starejše kmečke ženske in da se raje identificirajo kot gospodinje (60 % vseh tistih, katerih glavni dohodek prihaja iz kmetijstva) v primerjavi s starejšimi kmečkimi ženskami (Črnič-Istanič 2001).

Individualizacija pomeni oziroma se nanaša na urbanizacijo. Ampak urbanizacija prenaša vzore urbanega sveta v vaške dnevne sobe – skozi ekspanzijo izobraževanja, turizma in nenazadnje skozi oglaševanje, množične medije in potrošništvo /.../ zato je nujno preveriti, raziskati vsako skupino, okolje ali regijo, da bi določili zaprtost, odprtost procesa individualizacije ter njegov razvoj (Beck 2002, 5).

Priložnosti, nevarnosti, negotovosti, ki so bile prej definirane znotraj družine, vaških skupnostih, preko pripadnosti razredom, morajo sedaj posamezniki zaznati, interpretirati in procesirati sami. Beck (2002) pravi, da so jasne razlike med urbanim in ruralnim okoljem, ki se kažejo npr. v življenjskem stilu in v strukturi družine. Nekaj kar je bilo razumljeno kot del normalnega življenja v ruralnem okolju, se zdi v urbanem okolju kot nekaj čudnega, iritabilnega, ogrožajočega in obratno.

Seveda pa se življenjski stili in vedenjski vzorci širijo iz mest na podeželje, oziroma urbana in ruralna okolja ne predstavljajo dveh hermetično zaprtih prostorov. Tehnološki in informacijski razvoj, spremembe na področju dela itd. omogočajo ljudem, da se gibljejo med prostori hitreje in lažje. To pa vodi k rušenju tradicionalnih spon časa in prostora. Na teh »ruševinah« kmečke ženske kujejo svojevrsten (še ne raziskan) življenjski stil.

2.3 Življenjski stili v sodobni družbi

Občutek o rutinskem odzivanju na vsakdanje situacije okoli nas se hitro sprevrže v preplašeno tavanje po ustaljenih vzorcih obnašanja, ko naletimo na prepreke, ki nam jih ponuja življenje. Vsakdanje življenje ni "banalna stvarnost", ki ne potrebuje raziskovalne pozornosti. Svet, ki se nam zdi najbližje (polje družine, medsebojnih odnosov, zasebnosti ...), obstaja tudi kot podlaga za orientacijo v manj vsakdanjem, tistem oddaljenem (Ule 1993).

Premik od preučevanja makrostruktur, kot so država, civilizacija, družbeni sistemi ipd. k osredotočanju na drugačno družboslovno tematiko mikrostruktur (posameznik, vsakdanje razumevanje in znanje, življenjske krize itd.), opozarja na povečano zanimanje znanosti za vsakdanjost, vsakdanje življenje, življenjski svet, življenjski potek, življenjski stil itd. Za vse te pojme je značilno, da se nanašajo na nekaj, kar je navidezno neproblematično, samoumevno, preprosto in trivialno, vsak trenutek posameznikom pred očmi. To pomeni, da vsakdanje, trivialno in neproblematično postane nenadoma vredno vse pozornosti, resnega spraševanja. Rečeno drugače, vsakdanje postane nevsakdanje, samoumevno nejasno, trivialno pomembno in vredno nove osvetlitve, neproblematično problematično (Ule1993:14).

Če bi že hoteli najti neko življenjsko dejavnost, okoli katere se danes vrti življenje sodobnega človeka, potem je to gojenje osebnega življenjskega stila. V tej dejavnosti se združuje tako delo, poklicna kariera kot tudi priložnostne dejavnosti, odnosi, poraba, izbira blaga in uslug, stališča in vrednotne orientacije. Vendar je skrb za osebni življenjski stil daleč od nekdanje centralnosti dela in potrošnje, ki sta vladala nad življenji ljudi /.../ Oblikovanje življenjskega stila pa je dejavnost vsakdanje popularne estetike, ki je ne moremo jasno oddeliti od drugih življenjskih območij in dejavnosti, saj prežema prav vse (Ule 2000: 287).

Z oblikovanjem življenjskega stila si posameznik gradi in poudarja svojo individualnost, izbiro, okus, informiranost ter se samouvvršča in si gradi identiteto. Pomembno pa je, da je identiteta danes zgrajena predvsem na razlikovanju, ker je pač v funkciji individualizacije.

Poudarjanje svoje različnosti, ki bedi pod okriljem individualnosti, je izraženo skozi razdelavo okusa, stila, podobe o sebi. Sodoben porabnik torej z nakupom izdelka ustvari predvsem socialno razliko (Ule 1998).

Ule pravi, da so danes življenjski stili vzorci aktivnosti, ki definirajo oz. segmentirajo ljudi (Ule 1998). Pripadanje določenem življenjskem stilu vsebuje sočasno dve nasprotni si tendenci oponašanja in razlikovanja (Tomić-Koludrović 2002: 85).

Če je življenjski stil tisti, ki je ločnica med menoj in drugim, sem pod lupo presojanja drugega o sebi. Torej koncept življenjskega stila vključuje racionalizacijo razlik in podobnosti do drugih ter moment individualne izkušnje samorealiziranja in varnosti pred neznanim v poplavi možnosti.

Življenjski stil je značilnost skupine, pa vendarle individualna izkušnja, meni Ule. Je torej skupek praks, stališč, ki postanejo smiselni v določenem kontekstu. To je način uporabe, ne način produkcije stvari. Socialna organizacija porabe zajema več kot socialne strukture produkcije tudi zato, ker vključuje tudi vse tiste, ki ne delajo, npr. mlade, stare, nezaposlene itd. /.../ Zato namesto socialne organizacije produkcije stopa v ospredje socialna organizacija porabe. Porabništvo tako postane centralni del socialnega življenja. Čedalje več ljudi izbira način dela in organizacijo dela tako, da je v skladu z njihovim življenjskim stilom in ne obratno (Ule 1998: 27).

Kljub izrednemu pomenu potrošnje pri oblikovanju življenjskih stilov, pa je potrebno na tej točki poudariti, da pojem življenjskega stila zajema mnogo več kot le gibanje v sferi potrošnje – to opisujejo potrošniški stili – temveč pomeni gibanje v vseh življenjskih sferah. Življenjski stil je osebni življenjski »projekt«, ki daje smisel posameznikovi osebni biografiji in samopodobi, potrošniški stil pa zgolj njegova sestavina, ki se izkazuje in realizira predvsem v prostem času in potrošnji dobrin, čeprav v svoji patogeni obliki lahko tudi prevlada, takrat posameznik popolnoma podredi svoj življenjski stil kakemu modnemu potrošniškemu stilu (Ule 1998: 110).

V dobi, v kateri dominirajo razlike v stilih in ne proizvodnja stvari, postane za večino ljudi pomembna proizvodnja pomenljivih razlik in stalno oziranje nanje. Stilske razlike postanejo glavno oporišče za oblikovanje osebnih in socialnih identitet in družbenih skupin (Ule 1998: 27).

Izbor proizvodov postaja tisti kriterij socialne selektivnosti med posamezniki, ki imajo subjektivno enake možnosti pridobivanja le teh. Zato v vsakdanjem življenju postaja individualni izbor vse bolj pomemben kot tudi življenjski stil. Soočenje z izbiro življenjskega stila je značilnost vseh skupin prebivalstva, ne glede na razredno, prostorsko pripadnost in starost.

2.3.1 Življenjski stili med tradicijo in modernostjo

V nadaljevanju bo opisan del raziskave »Družbena struktura in družbena zavest socialistične družbe«, izvedene med leti 1972 in 1974,¹⁷ ki je bil posvečen družbeni slojevitosti in življenjskem stilu. Avtorica Vesna Pešić (1977) se je spraševala, kako se določene družbene skupine razlikujejo glede na življenjski stil ter pomene teh razlik, in je podala enega prvih poskusov, da se izprašajo in opišejo osnovni elementi življenjskega stila posameznih družbenih slojev v takratni Jugoslaviji.

Predpostavljeno je bilo, da v takratni družbi obstajajo štirje osnovni družbeni sloji, katerih družbeni položaji se razlikujejo in ustvarjajo za svoje pripadnike različne pogoje življenja. Eden izmed štirih slojev je bil tudi sloj samostojnih kmetijskih proizvajalcev oziroma sloj kmetov, kateremu se je pripisoval tradicionalni stil življenja.¹⁸

Življenjski stil je predstavljal tip ali način zadovoljevanja osebnih potreb posameznikov ter je bil razumljen kot skupek vzajemno povezanih obrazcev obnašanja v sferah potrošnje družbenih dobrin, prostega časa in družbenega komuniciranja (Pešić 1977: 126).

Avtorica raziskave Vesna Pešić je v kmečkem prebivalstvu videla ostanke stare predindustrijske kulture in je bila mnenja, da »kmečko življenje doživlja globoko transformacijo ter da je govora o kulturi, ki izginja«.

Osnovna značilnost življenjskega stila kmečkega prebivalstva je bila podrejenost osebnih potreb posameznikov na račun vzdrževanja kmetijske proizvodnje in privatne lastnine. Individualnost v potrošnji ter vse tisto, kar služi uživanju in samoizpopolnjevanju

---

¹⁷ Raziskava »Družbena struktura in družbena zavest socialistične družbe« je bila izvedena v Centru za sociološke raziskave Inštituta družbenih ved v Beogradu med leti 1972 in 1974.

¹⁸ Poleg sloja samostojnih kmetijskih proizvajalcev so bili še sloj vodilnih v gospodarstvu in politiki, srednji sloj (uslužbenci in intelektualci v najširšem smislu) ter delavski razred nekvalificiranih in kvalificiranih delavcev v industriji in storitvenem sektorju (vsi neposredni proizvajalci).

posameznikov, je bilo podrejeno kmetijski proizvodnji /.../ osebne potrebe so v celoti postavljene v funkcijo proizvodnje dejavnosti, ki označuje eksistenco kmečkega prebivalstva. Tisto, kar poimenujemo tradicionalni stil življenja, se izraža v konkretnem obnašanju: vlaganje denarja in sredstev v proizvodnjo in lastnino, medtem ko sta osebni standard in potrošnja na nizki stopnji tudi tam, kjer bi materialne možnosti omogočale dvig; zabava v prostem času je izjemne narave (proslave, prazniki ...), v vsakdanjosti omogoča pasivni odmor obnavljanje fizičnih moči, potrebnih za težko delo; družbenost je pri kmečkem prebivalstvu odrejena z načinom proizvodnje z nizko delitvijo dela, zaradi česar se formirajo pretežno primarni, neformalni odnosi, zasnovani na prostorski bližini, in ne na podlagi osebnega interesa posameznikov (Pešić 1977: 129).

Podrejenost osebnih potreb je naravna posledica kmečkega načina proizvodnje.¹⁹ Vsako povečevanje osebne potrošnje bi direktno ogrozilo proizvodnjo, saj bi zadovoljevanje »novih« potreb slonelo na odvzemanju od lastnine. Ta neskladnost med ohranjanjem lastnine in osebnimi potrebami je bila rešena v tradicionalnem stilu življenja tako, da je potrošnja razumljena kot ohranjanje življenja, moči in zdravja. Način zadovoljevanja potreb ni slonel na individualnosti, udobnosti in užitku, temveč na varčnosti in enostavnosti (Pešić 1977: 137–138).

Pripisan tradicionalni obrazec relativnih zapostavljanj osebnih potreb na račun proizvodnje in lastnine kmečkega prebivalstva se je izražal v vlaganju denarja in načinu kupovanja industrijskih proizvodov. Osebna potrošnja je sekundarnega pomena in ni osnova za doseganje ugleda in statusa. Delo in proizvodnja ter lastnina so tisto, na čemer je slonel ugled kmečkega gospodinjstva (Pešić 1977: 137).

Statusni simbol za kmečko prebivalstvo je predstavljala hiša kot lastnina, in ne kot dobrina. Ni bil redek slučaj, da so kmetje leta varčevali, da bi si zgradili veliko hišo. Podatki ankete so pokazali, da v 85 odstotkih kmečko prebivalstvo dnevno biva v kuhinji. Tako so ostali prostori v hiši večji del časa ostali neizkoriščeni, kar predpostavlja simbolno vrednost gradnje, in ne zadovoljevanje potrebe po večji hiši (Pešić 1977: 138–139).

Potrošnja kot doseganje materialnega položaja se je pojavlja pri kmečkem prebivalstvu ekscesivno, preko posameznih dogodkov, ki označujejo rojstvo, poroko in smrt, ko bi se

---

¹⁹ Pešićeva pravi, da je za kmečko proizvodnjo značilna omejenost, brez možnosti permanentnega povečevanja, ki je značilen za industrijski način proizvodnje

svetu pokazalo »kaj se ima«, nato se vrnejo k skromnem življenju /.../ Zapuščanje tradicionalnega razumevanja statusnih simbolov in sprejemanje simbolov civilizacije potrošnje je bilo značilno za tisto skupino, ki se je zaposlovala v industrij ali v drugih nekmečkih dejavnostih. Prodor potrošniške civilizacije v ruralna območja je ustvaril poseben način življenja pretežno »prehodne« skupine kmetov-delavcev, za katero je bilo značilno življenje z »dvema dušama« (Pešić 1977: 141).

Delo na kmetiji in ostale sfere življenja niso strogo ločene. So prepletene in povezane. Tako kot letni časi se menjava tudi količina prostega časa. Skoraj vsak kmet ali kmetica na vprašanje, koliko prostega časa ima v dnevu, odgovori, da ga sploh nima (Pešić 1977: 143). Podobno kot v razpravi o pomenu potrošnje v tradicionalnem načinu življenja je opaziti, da je preživljanje prostega časa kot osebna potreba zapostavljeno, pravi Pašićeva. Preživljanje prostega časa v tradicionalnem življenju je vezano na rituale in običaje. Poleg tega je strogo odrejeno, enolično in vnaprej definirano. Torej preživljanje prostega časa ni »privatna«, osebna sfera življenja, v kateri se izražajo individualna hotenja in interesi /.../ najpogostejša oblika preživljanje prostega časa je neposredno druženje in pogovori, ob večerih in izven oziroma izpred hiše ali v vaški gostilni za moški del (Pešić 1977: 143). Pašićeva je mnenja, da takšen način preživljanja prostega časa ni samo posledica neobstoja infrastrukture in institucij, specializiranih za zabavo in rekreacijo na podeželju, ampak tudi samo pomanjkanje slednjih predstavlja dejstvo, da je preživljanje prostega časa sekundarnega pomena za kmečko prebivalstvo. Je pa vdor televizije vplival na preživljanje prostega časa in na način »kako se je kmečko prebivalstvo postopoma vklapljal v splošno sprejete vzorce obnašanja – privatizirano hišno zabavo s pomočjo televizorja /.../ med tem ko sredstva za množično komunikacijo zavzemajo pomembno mesto v prostem času kmečkega prebivalstva, »komercialno preživljanje prostega časa«, ki se praviloma odvija v kinih, gledališčih, restavracija, barih, ki pa so praviloma pozicionirani v urbanih središčih (Pešić 1977: 147).

Zaključek opisane raziskave je bil, da je tradicionalni življenjski stil kmečkega prebivalstva takratne Jugoslavije v procesu nezaustavljive transformacije ter da, dokler bodo obstajali kmetje v »klasičnem« smislu (eksistenca odvisna od neposredne obdelave lastne zemlje), tradicionalni stil življenja ne bo izginil.

Slovenski kmetje in kmečke ženske ter slovensko podeželje so se in se še nepretrgoma spreminjajo in sprejemajo izzive mestnega življenja. Prebivalci podeželja, ki so zaposleni v mestih, prinašajo v družino elemente urbanega življenjskega sloga in urbane vrednote, ki počasi izpodrivajo tradicijo podeželja. Dodatno pa kombiniranje zaposlitve in kmetovanja ob uvajanju sodobnih tehnoloških dosežkov v kmetijstvu vodi v individualizacijo, to je samozadostnost posameznih gospodarstev. Posledično je med vaščani zaznati opuščanje ali vsaj omejevanje sodelovanja, ki je vse bolj omejeno zgolj na posebne družabne dogodke in izjemoma na določena delovna opravila. Prostočasne aktivnosti, tradicionalni običaji in vrednote vse bolj izginjajo ali se spreminjajo. Vključitev Slovenije v Evropsko unijo pa bo te procese še pospešila, kar bo dodatno ogrozilo tradicionalno kulturno identiteto (glej Barbič 2005: 85).

Dandanes je tradicionalni življenjski stil kmečkega prebivalstva izgubil svojo ekskluzivnost in ostaja le kot potencial v neki novi še neraziskani preobleki, ki je na voljo za selektivno in ustvarjalno kombiniranje s sodobnimi elementi življenjskih stilov.

3. EMPIRIČNI DEL

3.1 Načrt in izvedba intervjujev

3.1.1 Raziskovalno vprašanje in hipoteze

Z gotovostjo lahko trdimo, da se je v poteku zadnjih desetletjih življenje žensk spremenilo in da se kmečke ženske niso izognile tako imenovanemu procesu individualizacije. Spremembe v možnostih in odnosu do izobraževanja, dela, zakonodaje, javnega in privatnega življenja itd. so, kakor pravi Beck (2002), pripravile tudi kmečke ženske v smer gibanja od »živeti za druge« proti »nekaj življenja za nas same«. A kmečke ženske kot heterogena skupina na različne načine kujejo življenjske zgodbe in se soočajo s spremembami ter ponekod še vedno prevladujočim patriarhalnim odnosom med spoloma v organizaciji dela in kapitala na kmetijah.

Namen pričujoče raziskave je razširiti vpogled v vsakdanje življenje kmečkih žensk oziroma v njihov življenjski stil. Zanimalo me je tudi, v kakšnem obsegu so vpete v procese individualizacije oziroma ali obstajajo razlike in podobnosti med mlajšimi in starejšimi kmečkimi ženskami glede vključevanja v procese odločanja in delitve kapitala na kmetiji ter ali so razlike v dojemanju tradicionalne delitve dela glede na spol med starejšimi in mlajšimi kmečkimi ženskami. Predvidevala sem, da so na kmetijah še vedno opaženi vzorci tradicionalne delitve dela in kapitala, ki omejujejo ženske v procesih individualizacije. Na podlagi prebrane literature sem tudi predvidevala, da imajo mlajše kmečke ženske višjo stopnjo izobrazbe in so v večji meri vključene v procese odločanja na kmetiji. Nato sem se osredotočila na delovni dan mlajših in starejših kmečkih žensk ter delitev dela v gospodinjstvu in na kmetiji ter če jim obstoječa delitev dela ustreza in ali obstajajo razlike. Zanimalo me je tudi, kako se soočajo s problematiko varstva otrok in skrbijo za ostarele in bolne. Glede na to, da obstoječa literatura navaja, da je pomanjkanje prostega časa ena od značilnosti življenjskega stila na kmetiji, sem skušala v pogovorih ugotoviti pomen in količino prostega časa ter kako ga preživljajo mlajše in starejše kmečke ženske. Intervjuvanke so imele tudi priložnost izpostaviti prednosti in slabosti življenja na kmetiji in podati razmislek o življenju njihovih prednic v povezavi s svojim.

Vprašanja, zastavljena mlajšim in starejšim intervjuvankam, sem kategorizirala v več tematskih sklopov, na podlagi katerih bom v nadaljevanju analizirala podatke. Ključne ugotovitve sem torej strnila v naslednje tematske sklope: odločitev za življenje in delo na kmetiji, ekonomska (ne)odvisnost, vključenost v vodenje kmetije, razpetost med delom na kmetiji in delom v gospodinjstvu, skrb za otroke in starejše, obremenjenost kmečkih žensk, prosti čas, prelom s preteklostjo, prednosti in slabosti življenja na kmetiji.

Postavljene raziskovalne hipoteze:

1. Mlajše kmečke ženske imajo višjo stopnjo izobrazbe in so v večji meri kot starejše kmečke ženske vključene v procese odločanja na kmetiji.
2. Na kmetijah so prisotni vzorci tradicionalne delitve dela, ki še vedno omejujejo kmečke ženske v procesu individualizacije.
3. Pomanjkanje prostega časa je skupno obema preučevanima skupinama kmečkih žensk.

3.1.2 Uporabljena metoda in vzorčenje

V raziskovanju vsakdanjega življenja oziroma življenjskih stilov kmečkih žensk je bil uporabljen polstrukturiran globinski intervju. Poudarek je bil na ekspolraciji vsakdanjega življenja kmečkih žensk. Raziskovanje je slonelo na ugotavljanju podobnosti in raznolikosti v življenjskih stilih med dvema različnima starostnima skupinama kmečkih žensk, ki živijo v občini Brežice. Pridobljeni intervjuji so bili analizirani s pomočjo kvalitativne primerjalne metode, ki je bila osredotočena na študijo različnosti in sličnosti v vsakdanjem življenju med dvema različnima skupinama kmečkih žensk.

Vprašanja zastavljena respondentkam so bila kategorizirana v različna tematske sklope, še pred začetkom terenske faze. Vprašanja so bila odprtega tipa in so omogočala širok razpon odgovorov. Transkripti intervjujev niso vključeni v prilogo zaradi obsežnosti. V prilogi diplomskega dela se nahaja vprašalnik, ki je bil vodilo pri intervjujih (glej prilogo A).

S pomočjo informantk, predsednice Društva kmečkih žena s tega področja in kmetijske svetovalke, sem vzpostavila kontakt preko telefona s 24 kmečkimi ženskami in osem potencialnih intervjuvank je odbilo sodelovanje. Najpogostejši razlog za nesodelovanje je bilo pomanjkanje časa in prezaposlenost.

Opravljenih je bilo šestnajst intervjujev s kmečkimi ženskami (priložnostni vzorec), ki živijo na kmetijah v občini Brežice.²⁰

Kot je bilo že omenjeno, je skupina intervjuvanih vključevala šestnajst kmečkih žensk in bila razdeljena v dve podskupini po osem intervjuvank, na podlagi v naprej zastavljenih različnih kriterijev. Podskupini sta se razlikovali po starosti, in sicer v prvi podskupini mlajših so se nahajale kmečke ženske stare od 25 do 39 let, v drugi pa starejše ženske nad 40 let. Ne glede na starost je bilo skupno vsem to, da so bile delovno aktivne, kar pomeni, da so v času poteka intervjujev vse intervjuvanke delale in živele na kmetiji oziroma da niso bile zaposlene izven kmetije. V želji, da bi zajela čim bolj pester izbor kmetij, sem informantki prosila, naj mi posredujeta naslove kmečkih žensk, ki živijo na različnih kmetijah²¹ tako po dejavnosti kot tudi velikosti in da so kmetije čim bolj razpršene po celotni občini Brežice, s čimer sem hotela pridobiti heterogeni podskupini.

Povprečna starost mlajših kmečkih žensk je bila 36 let, starejših kmečkih žensk pa 53 let. Skupno vsem intervjuvankam je materinstvo in poročni stan.²²

Izvedba intervjujev je potekala na domovih respondentk v mesecu avgustu in septembru leta 2006. Intervjuji so bili snemani z magnetofonom.²³ Intervjuji so potekali v prijetnem vzdušju domov, a so bili velikokrat moteni s strani članov družine, kar nakazuje na omejeno primernost doma za izvajanje intervjujev s kmečkimi ženskami.²⁴ Upoštevajoč

---

²⁰ Izbor občine Brežice²⁰ je slonel na tem, da je število prebivalcev v Posavju, ki se ukvarja s kmetijstvom, drugo v Sloveniji. Ima zelo pomembno geostrateško lego. Tu poteka pomembna cestna in železniška povezava. Glavna gospodarska panoga je trgovina in obrt. Je obmejna občina, ki jo je zajel tranzicijski proces in nosi še razvojni potencial glede možnosti kmetovanja. (http://www.brezice.si/o_obcini/podatki_o_obcini/)

²¹ Vse intervjuvane kmečke ženske živijo in delajo na kmetijah, ki se ukvarjajo z različnimi dejavnostmi. Dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo na kmetijah, so v večini vinogradništvo, poljedelstvo in živinoreja. Na nekaterih kmetijah se ukvarjajo tudi z dopolnilnimi dejavnostmi, kot so turistične kmetije, izletniške kmetije, sadjarstvo, drevničarstvo, prodaja na domu ipd.

²² V skupini starejših kmečkih žensk je bila ena vdova.

²³ Navkljub zagotovljeni anonimnosti osebnih podatkov je pri večih intervjuvankah, še posebej starejših, prišlo do zadrževanja podatkov. Tako so po koncu intervjuja, ko niso bile več snemane, »popravile« svojo izpoved, kar nakazuje na eni strani njihovo nezaupanje do snemanja in vdora v njihovo privatno sfero, po drugi strani pa so skušale ugajati z odgovori in olepšati življenjsko situacijo v kateri se nahajajo.

²⁴ Primerneje bi bilo kmečke ženske intervjuvati na nevtralnem področju, a bi verjetno naletela na večji osip, kar bi podaljšalo moje terensko delo in s tem povečalo stroške.

anonimnost osebnih podatkov, so v empiričnem delu za respondentke uporabljena fiktivna imena.

Obseg raziskave o kmečkih ženskah v občini Brežice je bil omejen. Vzorec ni reprezentativen, saj informacij, pridobljenih z globinskimi polstrukturiranimi intervjuji šestnajstih informantk ne moremo posploševati na celotno populacijo kmečkih žensk. Poudarek je bil na eksploraciji raznolikosti in podobnosti v vsakdanjem življenju teh šestnajstih intervjuvank.

3.2 Analiza empiričnih podatkov

3.2.1 Odločitev za življenje in delo na kmetiji

Ne glede na starostno skupino intervjuvanih kmečkih žensk so se v večini vse na kmetijo, na kateri živijo, preselile po poroki, kar kaže na še vedno močno prisotno tradicijo dedovanja in nasledstva kmetovanja po moški liniji. Nasledstvo kmetije oziroma lastništvo še vedno praviloma pripade moškemu.

Starejše intervjuvanke iz skupine kmečkih žensk izstopajo po tem, da je pri njih pogostejše nadaljevanje tradicije kmečkega poklica, saj vse izhajajo iz kmečkih družin. Kmečke korenine si delijo tudi mlajše respondentke, a je pri nekaterih mlajših respondentkah bilo moč zaslediti nekmečko poreklo.²⁵ Vendar slednje vse izhajajo s podeželja in so bile pred odločitvijo za poroko na kmetijo seznanjene z življenjem in delom na kmetiji.

Način življenja in dela na družinski kmetiji ima svoje posebnosti, ki so pripadnikom drugih družbenih slojev tuje in težko razumljive. Zato se na kmetijo praviloma poročajo le mladi, ki so odraščali na kmetiji ali vsaj živeli na deželi in dobro poznajo pomanjkljivosti in prednosti kmečkega/podeželskega življenja (Barbič 2005).

---

²⁵ Mlajše kmečke ženske, ki so bile rojene v nekmečke družine, so vse navajale, da izhajajo iz podeželskega okolja, iz delavskih družin, kjer je v večini primerov bil oče zaposlen, mati pa gospodinja ter so obdelovali majhen kos zemlje ali pa so pomagali na kmetijah sorodnikov. Večina kmečkih žensk z nekmečkim poreklom je obiskovala srednjo kmetijsko šolo, tako da so bile vse seznanjene z življenjem in delom na kmetiji po profesiji kot tudi skozi procese socializacije.

Mojca (35 let): »Doma smo imeli dva prašička, kokoši, jaz sem vse zraven delala, praktično so me vse naučili /.../ tako da sem že od prej vajena dela na kmetiji /.../ samo moji starši so hodili v službo /.../ smo bili bolj podeželska družina«.

V številnih primerih tako moški kot ženske po poroki na kmetijo postanejo poklicni kmetje in kmetice ter se pridružijo tistim, ki so ta poklic opravljali že pred poroko. A pri tem je večji delež žensk kot moških postavljen pred dejstvo, da mora opustiti zaposlitev ter prevzeti poklic kmetice/kmečke gospodinje. Slednje je tudi eden od razlogov, zaradi katerih se celo kmečka dekleta nerada poročijo na kmetijo, zlasti tista, ki so se izšolala za kak drug poklic in se jim je uspelo tudi zaposliti (Barbič 2005).

V pogovorih sem zasledila, da so mlajše kmečke ženske vse bile zaposlene pred poroko. Nekatere so imele službo povezano s kmetijstvom,²⁶ druge so delale kot trgovke, v gostinstvu in zdravstvu, v banki in na pošti, torej v storitvenem sektorju. Le nekaj starejših je okusilo delo izven kmetije in v večini je bilo to delo ali za tekočim trakom kot čistilka ali kot prodajalka v trgovini. Izjave intervjuvank tako mlajših kot starejših pa nakazujejo, da je bil vzrok za prekinitev dela izven kmetije v večini nezmožnost usklajevanja materinstva, dela na kmetiji in dela v službi. Prav tako so se vse zaposlene kmečke ženske že prej zavedale, da bo poroki in materinstvu na kmetiji slej ko prej sledila prekinitev delovnega razmerja izven kmetije. Ali drugače, kmečke ženske se z odločitvijo za poroko na kmetijo mnogokrat postavijo pred dejstvo, da opustijo zaposlitev v nekmetijski dejavnosti v prid kmetovanja in gospodinjenja.

Katja (37 let): »Ja, jaz sem kar vedela, kaj hočem, vedno sem bila rada na kmetiji, delala /.../ jaz sem vedela, kako je to na kmetiji, sem se zavedala, kakšno življenje je, in sem vedela, da bom sčasoma tudi jaz ostala doma /.../ starši so vedno starejši /.../ je pa res, da ima mož službo in bo v njej tudi ostal /.../ kmetija je premajhna, da bi bila oba doma in toliko zaslužila, da bi lahko vsi živeli /.../ pa eni so rekli, da sem pustila super službo, samo mi ni niti za minuto žal, niti ne pogrešam službe, ker imam doma dosti dela«.

---

²⁶ Štiri so imele službo v organizacijah, povezanih s kmetijstvom, in so opravljale delo kmetijske svetovalke, molznega kontrolorja, delo v sadjarskem podjetju in na Zavodu za živinorejo.

3.2.2 Ekonomska in socialna (ne)odvisnost

Delo zunaj kmetije kmečkimi ženskam poleg plačila nudi tudi socialno varnost, ki jo med drugim omogoča tudi pokojninsko in invalidsko zavarovanje. S tem ko kmečke ženske prenehajo z nekmetijsko dejavnostjo, se torej soočajo z možnostjo izgube pravic, ki izhajajo iz urejenega delovnega razmerja.

Večina intervjuvanih kmečkih žensk, ki živi in dela na kmetiji, je kljub navedenemu poročalo, da so obvezno ali prostovoljno pokojninsko in invalidsko zavarovane. Vendar je več starejših respondentk zavarovanih po možu, torej so formalno vzdrževane osebe na kmetiji, in to pomeni le eno pokojnino namesto dveh, kar pa bistveno zmanjša ekonomsko varnost starejših oseb in s tem možnost zadovoljevanja najnujnejših potreb. A je tudi med mlajšimi nekaj takih, ki so bodisi zavarovane po možu ali pa so prijaviteljnice na Zavodu za zaposlovanje in si še niso uredile pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki bi formalno ustrezalo poklicu kmečke ženske.

Sonja (35 let): »Doma si in nimaš nobene pravice /.../ nekatere so zavarovane kot kmetice in si morajo plačevati, in to veliko denarja /.../ jaz si to ne morem privoščiti /.../ tako kot sem jaz /.../ pa nimaš nič /.../ vse si moraš plačat sam.«

Katja (37 let): »Zaenkrat še nisem zavarovana /.../ šparamo na meni /.../ zavarovana sem kot gospodinja, po možu.«

Zgornja citata nazorno prikažeta dejstvo, da na kmetijah neredko pride do težav s finančnim kritjem za tovrstno zavarovanje in običajno se ženske odpovedo pokojninsko-invalidskemu zavarovanju in pristanejo na status gospodinje, torej vzdrževanega člana.

Barbičeva (2005) izpostavlja problematiko obravnavanja kmečkih gospodinj kot vzdrževane ali kot aktivne članice kmečkega gospodinjstva. Če izhajamo iz ugotovitve, da je kmečka družina neločljivo povezana z družinsko kmetijo,²⁷ kajti ta deluje učinkovito le kot družinsko podjetje, v katerem vsakemu odraslemu članu pripada določena vloga, potem

---

²⁷ O družinski kmetiji lahko govorimo le v primeru, če gre za čisto kmetijo (odrasli člani jedra družine delajo samo na kmetiji) ali za mešano kmetijo (vsaj en član jedra družine dela samo na kmetiji oziroma mu kmetovanje pomeni osnovno poklicno dejavnost) (Barbič 2005: 245).

kmečke gospodinje ni možno šteti kot vzdrževanega člana, saj že s svojimi gospodinjskimi opravili, ki jih opravlja za vse, torej tudi za v kmetijstvu aktivne družinske člane, omogoča njihovo (učinkovito) proizvodno delo. Poleg tega je zelo malo kmečkih gospodinj, ki ne opravljajo nobenega kmečkega dela. Seveda pa to dejstvo ne more vplivati na to, ali se kmečka gospodinja osebno opredeli kot aktivni ali kot vzdrževani član kmečkega gospodinjstva. To je odvisno od nje same, od odnosov in vrednot v konkretnem gospodinjstvu in širšem družbenem okolju kot tudi od njene finančne (ne)odvisnosti.

Kmečke ženske so lahko enakopravne moškemu le v primeru, da od njega niso ekonomsko odvisne, oziroma da jim pripada delež dohodka kmetije oziroma lasten vir dohodkov iz dejavnosti, ki jo kmečka ženska opravlja sama ali pri njej sodeluje.

Po mnenju Barbičeve je možna rešitev tega problema tako imenovana skupna denarnica. Ta rešitev pride v poštev le v primeru, da noben član kmečkega gospodinjstva nima svojega denarja in da se vsi člani sprti dogovarjajo, kako se bo skupni denar uporabil. To seveda ni idealna rešitev, ker načeloma ne omogoča posamezniku, da samostojno razpolaga z delom dohodka, ki ga je pomagal ustvarjati (Barbič 2005: 233).

Iz pripovedovanja intervjuvank je razvidno, da se večinoma poslužujejo ravno opisane »neidealne rešitve«. Imajo torej dostop do denarja, kot pravijo same – do skupnega denarja, ter se skupaj z ostalimi člani gospodinjstva dogovarjajo o delitvi.

Sabina (37 let): »V bistvu imamo skupno blagajno /.../ nimamo deljeno, čigav je denar /.../ imamo skupni denar /.../ in se dogovarjamo, v kaj bomo investirali in kam bo denar šel.«

Sonja (35 let): »Ja, z možem imava skupaj /.../ nimam tega problema, da ne bi imela /.../ za to /.../ za ono /.../ tega problema nimam /.../ zmenimo se, kaj rabimo, in delimo /.../ tudi z mamo, bratom si pomagamo. Vsi prispevamo /.../ tudi za otroke.«

Katarina (56 let): »Imamo skupni denar /.../ seveda si vzamem /.../ nikoli ni problema. Eni pravijo, da to ni dosegljivo ženi /.../ no, pri nas tega problema ni.«

Poleg dostopa do skupne blagajne pa so nekatere odgovorile, da imajo tudi svoj denar, ki jim pripada iz dejavnosti, ki jo opravljajo ali v njej sodelujejo.

Mihaela (50 let): »Seveda se počutim finančno neodvisna /.../ operiram z denarjem. Prodajam na trgu, doma /.../ tako, da denar imam.«

Sabina (37 let) : »Ja, imam svoj denar, ker tisto, kar zaslužim od turizma, je moj denar /.../ ni pa nikoli problem si iz skupne blagajne vzeti denar, če kaj rabim /.../ za lastne potrebe /.../ po dogovoru /.../ no, pa tudi ne rabim dostikrat povedati (smeh).«

Če povzamemo, je dostop do bodisi skupnega denarja bodisi lastnega denarja in (so)odločanje o porabi le tega podlaga za občutek finančne neodvisnosti kmečkih žensk. Kljub temu da v večini niso lastnice kmetije in denar ne prihaja na njihov bančni račun, pa v nekaterih primerih celo same vodijo kmetijo, so dejavne v procesih odločanja ter poleg vodenja kmetije skrbijo tudi za finance. A dostop in skrb za finance ni posledica dejanske enakopravnosti med spoloma, temveč ima bolj pragmatično osnovo, v smislu delovanja kmetije, kjer imajo ženske ključno vlogo. Slednje je bilo razvidno iz izjave mlajše respondentke:

Milena (39 let): »Ja, imam /.../ veste, kako je /.../ vse je na moža in tasta /.../ jaz sem pa pooblaščenka. /.../ Ves denar gre na možev račun, samo sem jaz pooblaščenka, tak da mož denarja ne dviguje, tak da jaz imam finance čez /.../ mož z denarjem nima nič /.../ no, se skupaj dogovarjava /.../ skrbim pa jaz.«

3.2.3 Vključenost v vodenje kmetije

Barbičeva (2005) pravi, da so kljub dejstvu, da kmeticam tako v okviru gospodinjstva kot na kmetiji pripada le delo, odločajo pa predvsem kmetje, že opazna znamenja sodelovanja moža in žene ter drugih članov kmečkega gospodinjstva pri delu in odločanju. Da bi dosegle dejansko enakopravnost, morajo kmetice o delu, ki ga opravljajo v okviru gospodinjstva in kmetije ali v okviru kakršne koli druge gospodarske dejavnosti, tudi

(so)odločati. Tako se gospodarska samostojnost kmetic opredeljuje kot prvi pogoj za njihovo enakopravno partnerstvo v procesih odločanja, tako v okviru gospodinjstva in kmečkega gospodarstva kot v javnem življenju (Barbič 2005: 233). Vodenje oziroma sodelovanje v procesih odločanja na kmetijah predstavlja prelom s patriarhalnimi odnosi, kjer ženska predstavlja delovno silo, o kateri odloča moški. Kmečke ženske so lahko enakopravne moškemu le v primeru, da od njega niso ekonomsko odvisne oziroma da jim pripada delež dohodka kmetije in da je njihovo delo primerno ovrednoteno v družini in v družbi.

Večina mlajših kmetic ureja dokumentacijo, potrebno za vodenje kmetije, bodisi sama ali v sodelovanju s partnerjem oziroma z drugimi člani gospodinjstva. Na drugi strani se starejše kmetice opazno manj vključujejo v procese vodenja kmetije in občutno manj hodijo na sestanke, to prepuščajo kot same pravijo, moškim.

Katarina (56 let): »Vse mož. /.../ Sestanke /.../ kaj je v zvezi z gospodarsko dejavnostjo /.../ dokumentacijo ureja tudi mož.«

Simona (39 let) :»Na sestanke hodi mož. /.../ Jaz dnevnik pišem /.../ to jaz beležim /.../ on si pa ureja papirologijo. /.../ Smo tudi davčni zavezanci. /.../ Recimo skupno to delava.«

Razlike pri vključenosti v vodenje kmetije med mlajšimi in starejšimi intervjuvankami gre z roko v roki z razliko v njihovi izobrazbi. Očitna razlika med dvema preučevanima generacijama kmečkih žensk je namreč v tem, da so mlajše kmetice bolj izobražene kot pa starejše. Večina starejših kmetic ima končano le osnovno šolo, mlajše pa najmanj triletno ali štiriletno srednjo šolo, nekatere so poskusile tudi s študijem na Univerzi. V večini so si mlajše in starejše kmečke ženske izbrale približno enako izobraženega partnerja, tako da ni mogoče sklepati, da je njihova (ne)vključenost v procese odločanja na kmetiji odvisna od stopnje izobrazbe njihovih partnerjev v primerjavi z lastno.

Večja participacija v procesih odločanja mlajših respondentk kaže na vedno bolj prisoten trend vključevanja žensk v nekoč »moška« opravila.

Spremembe v življenja vseh intervjuvanih žensk je prinesla tudi tranzicija in vstop Slovenije v Evropsko unijo in mnoge so poudarjale pomembnost raznovrstnega znanja, ki je potrebno za uspešno vodenje kmetije in prilagajanje na trg.

Katarina (56 let): »Ja se, sej delam in živim na kmetiji /.../ je pa res, da moraš danes /.../ [imeti] več strojev /.../ več moraš znat. Pa upoštevati predpise /.../ spremljati moraš. Veliko se je spremenilo /.../ že ko smo v EU šli /.../ to smo kmetje najbolj občutili /.../ vse je usmerjeno. Sej drugače ne bi moglo iti /.../ samo je pa težko se prilagoditi. /.../ Men je lažje, k imam sinove in moža, ki mi vsi pomagajo.«

Mojca (35 let): »Na kmetiji živeti in obstati je zelo težko, da se dobro kmetija razvija /.../ je zelo težko. Moraš nekako kar diplomirati, ker si in kuhar, kelnar, veterinar, računovodja, blagajnik, knjigovodja, imamo vse mogoče kontrole, ovce so v tej knjigi, ker imamo čistokrvno pasmo /.../ moramo vse voditi /.../ imamo vse oštevilčeno, potem v vinski kleti je spet vse za sebe tole knjigovodstvo, pol kar se tiče gostov na turistični kmetiji je spet isto, vso kompletno knjigovodstvo, pol kuhinja /.../ to je en kup stvari, bi rabil prav človeka, ki bi to delal, to je vse na meni, to je groza. /.../ Ker danes brez znanja /.../ nisi nič /.../ na kmetiji moraš veliko znati.«

Večina mlajših intervjuvank pri urejanju dokumentacije, potrebne za pridobivanje subvencij in za vodenje kmetije uporablja računalnik, nekatere izmed njih pa se pri plačevanju položnic poslužujejo tudi internetnih storitev. Pri tem jih je bilo nekaj mnenja, da je njihovo znanje računalništva nezadovoljivo. Na drugi strani večina starejših z računalnikom sploh ne zna ravnati, se pa nekatere želijo izobraziti na tem področju oziroma so se udeležile računalniških tečajev, ki jih organizirajo lokalna društva kmetov.

Katja (37 let): »Jaz urejam vse papirje, vse na računalnik, vse preko interneta, plačujem položnice /.../ vse delam to jaz /.../ vse kar je /.../ komuniciramo preko interneta. /.../ Ma z računalnikom sem delala že v službi, tako da ni nobenega problema /.../ na fakulteti smo imeli, pa tudi kakšno izobraževanje ne /.../ preko društva kmetov imamo računalniške tečaje, smo kar organizirane.«

Na mešanih kmetijah, kjer je mož zaposlen izven kmetije, velikokrat vodenje in zastopanje kmetije v javnosti prevzame žena. A tudi navedeno v večji meri velja za mlajše žene, saj starejše tudi v tem primeru ostajajo bolj ali manj izločene iz procesov urejanja dokumentacije in sestankovanja.

Katarina (56 let): »Vse mož. /.../ Sestanke /.../ kaj je v zvezi z gospodarsko dejavnostjo /.../ dokumentacijo ureja tudi mož.«

Milena (39 let): »Na sestanke grem vedno jaz. /.../ Glede dokumentacija /.../ to tudi jaz urejam. /.../ Vse jaz vodim.«

Včasih kmečke ženske prevzamejo vlogo gospodarice tudi zaradi odsotnosti moških v družini, ki bi bili pripravljene kmetovati (npr. mož je umrl, drugih naslednikov pa ni), ta vloga pa tem ženskam nudi edini vir minimalne socialne in ekonomske varnosti.

Tamara (44 let): »Pa če ni več rok pri hiši /.../ potem so ženske res boge. /.../ Pa če se zgodi to, kar se je moji mami, ko je ostala sama brez moških /.../ to je težko, danes skoraj nemogoče. /.../ Sploh če niso otroci veliki, da pomagajo.«

Anica (52 let): »Ko smo nekaj že naredili, pa smo gospodarja zgubili. /.../ Zdaj pa ti bodi gospodar in gospodinja. /.../ Ni luštno. /.../ Res je težko /.../ ni enostavno, ni enostavno /.../ res ne.«

3.2.4 Razpetost med delom na kmetiji in delom v gospodinjstvu

Delovni ritem kmečkih žensk se nedvomno razlikuje od delovnega ritma pripadnic drugih poklicnih skupin. Delovni dan kmečkih žensk je razpet med delom na kmetiji in delom v gospodinjstvu in ne vsebuje osemurnega delovnika.

V večini kmečkih gospodinjstev so gospodinjstva opravila ženska domena (glej Barbič 2005 in Černič 2002) oziroma kmečka gospodinjstva ohranjajo tradicionalno delitev dela.

Iz pripovedovanja kmečkih žensk o sodelovanju njihovih mož pri gospodinjskem delu je razvidno, da je eden izmed dejavnikov, ki so za to odgovorni, ohranjanje prepričanja v tradicionalno delitev spolnih vlog oziroma v »naravno« delitev med spoloma.

Navkljub temu da imajo kmečke ženske primat nad gospodinjskim delom, pa je bilo zaslediti med izjavami tako mlajših kot tudi starejših intervjuvank »skok na pomoč« moških v gospodinjstvu. Iz spodaj navedenih citatov dveh starejših respondentk je razvidno, da je njihovo delo v gospodinjstvu postalo vidno tudi članom družine moškega spola, v primerih, ko so bile delovno odsotne zaradi bolezni ali drugih obveznosti, kar jim je zvišalo ugled v družini. O slednjem sta poročali dve starejši kmečki ženski:

Mihaela (50 let): »V glavnem je moje delo v gospodinjstvu /.../ če kaj hči pomaga /.../ samo v glavnem je vse na meni. /.../ Če je potreba, tudi fantje /.../ samo /.../ ne pogosto. /.../ Samo metlo so tudi prijel v roke /.../ še posebno, ko sem bila na operaciji. /.../ So mi res pomagali. /.../ So vidli kako to zgleda, delat v hiši. /.../ Sem pridobila na ugledu doma (smeh).«

Katarina (56 let): »Največ je na moji plečih. /.../ Vsej jaz /.../ perem, likam, pospravlja. /.../ Vse jaz /.../ kuham. /.../ To je moje delo. /.../ Če bi bilo potrebno, bi tudi moški pomagali. /.../ Samo do zdaj ni bilo /.../ no, ko sem bila bolna /.../ so skrbeli tudi zame. /.../ Ja, če me ni doma, tudi samo kuhajo. /.../ Ni problema /.../ sej so že veliki.«

Mnogo bolj od pomoči moških v gospodinjstvu pa je samoumevna pomoč ženske pri delu na kmetiji. V prid malce bolj demokratični delitvi dela v gospodinjstvu pa so poročale nekatere mlajše kmečke ženske. Iz odgovorov slednjih je razvidno, da nekaterim partnerji pomagajo pri skrbi za otroke ter v nekaterih primerih priskočijo na pomoč pri čiščenju.

Barbara (37 let): »Ja mož pomaga glede otrok, dostikrat jih vzame s seboj, kadar ni kaj nevarnega /.../ pa ko kuham, je težko, kaj naredit, ko imaš male otroke zraven. /.../ Okoli otrok zna vse in previt, nahranit, res veliko pomaga. /.../ Glede gospodinjskih del pa ne /.../ je tak navajen.«

Marjetka (34 let): »Kuham, perem, likam jaz /.../ no, zdaj že otroci malo pomagajo /.../ no, mož kadar ima čas, na primer poseva. /.../ Ja more neki /.../ vsi bi radi imeli lepo, ne /.../ vse sama pa ne moraš naredit, ne. /.../ Kuha glih ne /.../ po eni strani še bolj, da ne (smeh)«.

Navkljub gibanju v smeri demokratičnega deljenja dela med spoloma v gospodinjstvu je še vedno prisotna tradicionalna predstava deljenja na moška in ženska dela pri vseh respondentkah, ne glede na starost. Tako mlajšim kot tudi starejšim namreč v večini ustreza tovrstna delitev dela ter je ne opredeljujejo kot problematično in jo opravičujejo s tem, da tudi one ne opravljajo fizično težjega »moškega dela«, tistega s stroji in s traktorji na njivi, ter hkrati opozarjajo na veliko delovno obremenjenost kmetov, kar je razvidno iz sledečih izjav:

Sabina (37 let): »Ja fizična dela nekako pripadajo moškemu /.../ v glavnem imajo moški na kmetiji višji status kot ženske. /.../ To so si zagotovili sami. /.../ No, sej so primeri, ko ženske vodijo kmetijo /.../ samo je dosti dela na kmetiji in potem ženska skrbi za gospodinjstvo. /.../ Ne mislim, da se status ne spreminja /.../ mogoče moški kaj pomagajo, samo to samo redko. /.../ Status žensk na kmetiji se ne spreminja, mogoče so zasledki moške pomoči pri gospodinjskih opravilih, a zelo redko.«

Mihaela (50 let): »Ja, taka delitev mi ustreza /.../ samo če bi kaj moški pomagali /.../ ne bi imela nič proti, če bi kaj več /.../ je pa res, da imajo veliko svojega dela /.../ sej jih ne vidim na kavču, da bi lenarili /.../ delajo drugo delo.«

Sonja (35 let): »Težka moška dela naredijo fantje /.../ vse na traktorju. /.../ Gospodinjska dela so naša /.../ na njivah s traktorji so moška dela, onadva sta oba zaposlena /.../ tako da moje delo je doma.«

Tamara (46 let): »Ja s stroji ne delam jaz. /.../ To vse moški naredijo na njivah. /.../ Moški del /.../ jaz bolj hlev /.../ kuhinja in vrt.«

Kmečke ženske živijo v družinah, ki so po svoji organizaciji življenja in dela ter pripisanih položajev v njih še precej tradicionalne.²⁸ Zato odnosov v gospodinjstvu ne izpostavljajo kot problematičnih, čeprav so z vidika enakopravnosti med spoloma (enakih možnosti med spoloma) zanje krivični. Ravno zaradi naraščajočega vpliva zavedanja pomembnosti enakih možnosti, ki razkriva to krivičnost in ki se počasi, a nezadržno širi tudi v podeželski prostor in med kmečki sloj,²⁹ je moč pojasniti vse večji odmik mladih kmečkih žensk v plačano delo zunaj doma in zavračanje poroke na kmetijo. Zaposlitev zunaj doma jim predstavlja »rešitev« iz patriarhalne družinske atmosfere in možnost uresničitve lastne avtonomije in samopotrditve (Černič-Istenič 2002).

Na eni strani se opravila v kmečkem gospodinjstvu izrazito delijo na ženska in moška, na drugi strani pa se opravila na kmetiji razvrščajo v tri skupine: ženska, moška in skupinska (Barbič 2005: 219). Kot je bilo že omenjeno, so v večini kmečke ženske poročale, da s traktorjem na njivah delajo moški člani družine. A marsikatera je bila že v situaciji, ko je morala poprijeti za volan traktorja oziroma prevzeti nase tudi »tista moška dela«.

Anica (52 let): »Tudi ko ni fantov doma, grem na traktor, obračat /.../ ja, vse naredim /.../ vse stoji na meni.«

Tamara (44 let): »Zdaj mi sinovi vse zvožijo. /.../ Nekaj časa smo bile ženske same /.../ takrat sem peljala /.../ so moški pomrli in sem bila prisiljena. /.../ Samo takrat ni bilo toliko tega /.../ je bilo drugače. /.../ Če bo sila in bom mogla poprijet /.../ ja, bom pa šla /.../ na njivo /.../ kaka silaža ali kaj takega. /.../ To bom pa šla.«

Spodaj navedeni citati nazorno pokažejo prepletenost gospodinjskega dela in ostalega dela na kmetiji. Tako mlajše kot starejše kmečke ženske ta dela sproti usklajujejo.

---

²⁸ Kmečka družina je po svoji zgodovinski tradiciji med vsemi tipi družin najbolj patriarhalna prav zaradi tesne medsebojne povezanosti in soodvisnosti med družinskim življenjem in produkcijo.

²⁹ Iz podatkov ankete je razvidno, da se preko 90 odstotkov žensk, ki živi na kmečkih gospodarstvih, strinja oz. močno strinja s trditvama: »Za žensko je pomembno, da je zaposlena in ekonomsko neodvisna« in »Moški in ženska morata oba prispevati k družinskemu proračunu«.

Sonja (35 let): »Vstajam ob enih pol šestih zjutraj /.../ pol poskrbim, da gredo vsi v šolo. /.../ Pred tem še v hlev /.../ potem v hišo /.../ narediš gospodinjska dela. Potem pa imaš vsak dan delo zunaj /.../ njive, vrt /.../ potem pa spet v hlev. /.../ Dvakrat na dan. /.../ Ob 6 zjutraj in zvečer /.../ pol vmes so pa gospodinjska, ženska dela /.../ dela tudi na njivah ne zmanjka.«

Zinka (56 let): »Vstanem ob 6 /.../ grem dojit, pol zajtrk. /.../ Pa na njivo, kosilo pripraviti /.../ pospravljam in tak cel dan. /.../ Popoldne sem spet zunaj.«

Milena (39 let): »Delo na kmetiji in gospodinjsko delo /.../ ni meje /.../ tista, ki je doma na kmetiji, dela vse /.../ meje ni /.../ tudi če greš na njivo delat /.../ delaš praktično za gospodinjstvo. /.../ Vse, kar delaš na kmetiji, je povezano /.../ ne moraš reči /.../ zdaj delam eno in potem drugo. /.../ Skrb za kmetijo in za družino in to je to. /.../ Brez družine ni kmetije in obratno.«

Vlogi matere in gospodinje nista le samoumevni, ampak sta neločljivi sestavini vloge kmetice kot delovne moči na kmetiji. Zanimivo pri tem pa je, da se nekatere kmečke ženske močneje identificirajo z vlogo gospodinje in matere, kot z vlogo delavke na kmetiji.

Sabina (37 let): »Prvo, ko pomislim na kmečko žensko /.../ ja je prvo gospodinja, kuha, skrbi za družino in potem se še dela na kmetiji /.../ nobena ni samo v kuhinji /.../ ni tako enostavno življenje na kmetiji /.../ kmečka ženska je na razpolago cel dan. /.../ Imam občutek, da sem postala tipična gospodinja (smeh) /.../ sploh pri nas, ko imamo sezonske delavce in je treba za njih skrbet /.../ skuhaš kosilo, pomiješ posodo /.../ greš po otroke v šolo in že razmišljaš, kaj boš skuhal za večerjo.«

Kljub navedenemu pa je bilo ob intervjujih moč opaziti, da se respondentke identificirajo v skladu s trenutno situacijo, v kateri bivajo. Na primer, tiste z majhnimi otroci so se identificirale kot mame, tiste z odraslimi otroci pa so se prej označile kot gospodinje oziroma kot kmetice.

Barbara (37 let): »Za sebe bi težko rekla, da sem samo gospodinja /.../ no, mogoče zdaj, ko so otroci še majhni ne sodelujem tako na kmetiji, samo zdaj gre starejši v vrtec, bom lažje in mislim, da ne bi bila samo gospodinja /.../ prej sam, zdaj mama in kmalu kmetica.«

Mojca (35 let): »Niti ne, ker ne znam velik s traktorjem /.../ nisem kaka prava kmečka žena. /.../ Nikoli nisem razmišljala o tem /.../ res pa je, da sem v društvu kmetic /.../ bolj bi rekla, da vodim kmetijo /.../ no, drugi me sigurno vidijo kot kmečko žensko. /.../ Sama nisem nikoli razmišljala /.../ prej sem mama štirih otrok, ki poleg vsega vodi kmetijo.«

Jožica (56 let): »Ja /.../ seveda /.../ moram delat /.../ tak da /.../ nikoli nisem imela s tem problemov in sem ponosna na to, kar sem. /.../ Jaz delam, in v sadovnjakih /.../ vse delam, prodajam /.../ skrbim tudi za hišo /.../ lahko bi se reklo, da sem prava kmetica.«

Tamara (42 let): »Delo je tisto, kar označuje kmečko žensko. /.../ Delo na kmetiji, v hlevu in v domu. /.../ Kmečka ženska sem /.../ sigurno. /.../ ker živim in delam na kmetiji.«

3.2.5 Skrb za otroke in starejše

Kmečke ženske so že dolgo časa edina družbena skupina v Sloveniji, ki ima ob koncu svojega reproduktivnega obdobja več kot 2,1 otroka. V raziskavo (anketa Podeželske ženske v Sloveniji v Černič 2002) vključene kmečke ženske, starejše od 40 let, imajo 2,34 otroka, druge podeželske ženske pa 1,86. Mlajše generacije kmečkih žensk (od 20 do 40 let) imajo, kot nakazujejo podatki ankete, tudi višjo normo velikosti družine (2,5 otroka) kot druge ženske na podeželju (2,3 otroka).¹³ Skladno z navedenim imajo tudi intervjuvanke iz obeh starostnih skupin najmanj dva otroka ali več in se torej po številu otrok bistveno ne razlikujejo.

---

¹³ Zanesljivost navedenih podatkov potrjujejo podatki raziskave Prebivalstvo, družina in blaginja: stališča do politike in ukrepov, ki je bila izvedena na reprezentativnem vzorcu prebivalcev Slovenije v letu 2000. Po podatkih slednje imajo kmečke ženske, ki so že končale svoje rodno obdobje, 2,35 otroka, podeželske ženske 2,13 otroka, ženske iz mestnih območij pa 1,75 otroka. Skladne s tem so tudi želje po otrocih (norma velikosti družine). Kmečke ženske, stare od 20 do 40 let, nameravajo imeti na koncu reproduktivnega obdobja 2,4 otroka, podeželske ženske 1,82 otroka, ženske, ki živijo v mestih pa 1,77 otroka. Pri tem je zanimivo, da se kmečke ženske bolj približujejo idealni velikosti družine kot podeželske ženske iz drugih slojev.

Barbičeva (1990) ugotavlja, da je bilo leta 1990 na podeželju dvakrat več generacijskih gospodinjstev kot v mestih. Leta 1990 je bilo med kmečkimi družinskimi gospodinjstvi še večina trigeneracijskih kmečkih gospodinjstev, kar pomeni, da je na podeželju še pomembna tradicija, pri kateri aktivni člani gospodinjstva skrbijo za starejše. Barbičeva hkrati navaja, da se kmečka gospodinjstva s časom krčijo in se omejujejo na dve generaciji, generaciji staršev in otrok.

Kar polovica vseh starejših respondentk izhaja iz dvogeneracijskega kmečkega gospodinjstva, kjer predvsem sinovi ne najdejo sopotnice oziroma se soočajo s dejstvom, da se mlada dekleta nerada poročajo na kmetijo, na kar je opozorila starejša respondentka:

Zinka (56 let): »Ja moja sinova sta neporočena /.../ nobena noče na kmetijo. /.../ Včasih je bilo veliko otrok na kmetijah in so se pol poročal /.../ zdaj grejo v mesto in tam ostanejo /.../ ne vejo, da je bolje na kmetiji /.../ nihče noče na kmetijo /.../ dekleta nočjo delat na kmetiji.«

Poroka na kmetijo skoraj vedno pomeni življenje v skupnem gospodinjstvu z moževimi starši. Mlajše respondentke v večini živijo v skupnosti treh generacij. Iz spodnjih citatov je razvidno, da je za mlada dekleta, ki se poročijo na kmetijo, prihod v novo okolje pogosto stresen, saj si morajo ponavadi poleg dela deliti tudi gospodinjstvo s taščo.

Barbara (37 let): »Pa če mlada pride v družino, ko so še starši doma /.../ kjer imajo starši glavno besedo /.../ tam, kjer je razširjena družina, ni lahko /.../ pri nas je tudi tako, čeprav ima tašča svoje gospodinjstvo, samo je delo skupno, hitro pride do kakih trenj /.../ moraš bit zelo pazljiv, po zelo tankem ledu hodiš /.../ veliko ti pomagajo, če hočeš kaj prostega časa imet, po drugi strani pa si vezan in moraš še na njih skrbet, ker nisi sam. /.../ Dostikrat mlada dekleta taka družina pogoltne in posrka, da svoje želje in potrebe /.../ da nima več svoj jaz /.../ da jo taka družina, kako bi rekla /.../ ne komandira /.../ podredi [se]. /.../ Če se ne zna uveljavit, dostikrat pa so mlade tiste, ki povzdignejo kmetijo /.../ je različno /.../ odvisno od situacije.«

Sabina (37 let): »Mogoče so pa tudi mame tiste, ki pravijo /.../ tale pa nau dobra za k nam /.../ ne bo znala delat /.../ to sem dostikrat vidla, ko sem še hodla po terenu /.../ velikokrat sem to vidla /.../ pa tudi da imaš skupno gospodinjstvo ni fajn. /.../ Nimaš privatnosti.«

Barbara (37 let): »Ja, v bistvu samo na papirju, smo skupaj, samo peremo in likamo posebej /.../ ona zase, jaz pa za svojo družino /.../ kuhamo skupaj /.../ večina jaz.«

Katja (37 let): »Ja mama pa oče si pereta in likata posebej v svoji hiši, drugače kuhamo pa skupaj /.../ kuham jaz ali pa ona, nikoli vsak posebej.«

Sledeče izjave mlajše in starejše respondentke opozarjajo, da kmetovanje ob delu izven kmetije pomeni veliko obremenitev in dodatne obveznosti, še posebej v primerih, ko kmečke ženske, ne glede na pripadnost določeni starostni skupini, prevzamejo skrb za majhne otroke na eni strani in skrb za starejše oziroma bolne člane družine na drugi strani.

Anica (51 let): »Enih 8 let sem delala, potem pa je mož zbolel, pol pa več nisem mogla.«

Barbara (37 let): »No težko bi šla nazaj v službo /.../ odločila sem se, da bom doma, zdaj pa sploh, ko sta otroka majhna /.../ težko bi poleg dela in dveh otrok še delala doma, v službi smo se sporazumno odločil, nekdo je moral it in še deljen delovnik je bil, pa smo se odločil da bom to jaz /.../ in ostala sem doma /.../ včasih, ko je bilo največ dela v hlevu, sem šla jaz zdoma ne /.../ preveč je, da bi lahko še službo opravljala.«

Ohranjanje medgeneracijskih odnosov je izredno pomembno, še posebej danes, ko se srednja generacija sooča z velikimi pritiski oziroma obremenitvami. Na eni strani je skrb za otroke, na drugi strani pa za ostarele, še posebej na vasi je ta vzorec zelo razvit. Vendar pa, če je stara generacija zdrava, lahko srednjo razbremenijo (Pantek v Pinterič 2005).

Mlajša intervjuvanka je opozorila na pomembnost medsebojne pomoči med dvema generacijama kmečkih žensk oziroma na pomoč starejše generacije mlajši:

Marjetka (34 let): »Ja mislim, da je za dva mlada, ki imata male otroke in nimajo babice ali pa dedka, da jih mirkajo. /.../ Na primer za mene bi bilo še bolj kritično. /.../ Če ne bi bilo moževe mame, ker ne bi mogla it delat ne /.../ je za mlade brez pomoči težko. /.../ Sej otroke lah daš v vrtec, samo moraš it po njih in ni vrtca popoldne, ko imaš lahko delo /.../ je težko /.../ potem spet nič ne morš delat, ko so otroci majhni /.../ na kmetiji pa vsake roke veljajo.«

Iz zgornjega citata je tudi razvidno, da se kmečke ženske velikokrat soočajo s problemom varstva otrok. Nekaj starejših respondentk je poročalo, da otroke niso vpisovali v vrtec, ker to ni bila navada na kmetijah ter da bi bila to za kmetijo prevelika denarna obremenitev. Varstvo otrok so si kmečke ženske na kmetiji medsebojno delile. Opazile so tudi, da danes otroci na kmetijah v večji meri hodijo v vrtec kot v preteklosti.

Alenka (52 let): »Ne nista. Jaz sem bila /.../ je pa res, da si nismo mogli privoščiti, da bi dali otroke v vrtec /.../ drugače pa mislim, da je dobro da grejo. /.../ Da se pred šolo navadijo na družbo.«

Katarina (56 let): »Ne nista. Jaz sem bila /.../ kmečki ljudje takrat niso pošiljali otrok v vrtec /.../ so ostajali doma, je res izdatek /.../ se pa bolj naučijo veliko stvari /.../ vzgoja je pa boljša doma. /.../ Ni nič slabega, če so otroci doma. /.../ Vzgoja pa mogoče boljša doma /.../ otrok je s teboj. /.../ Pa gre v hlev /.../ na njivo /.../ mu dolgčas ni.«

Zinka (56 let): »Ne nista, jaz sem jih čuvala /.../ pa tašča. /.../ Nismo razmišljali /.../ o tem. /.../ Takrat se tega ni delal na kmetijah. /.../ To je bilo za tiste, k so mogle delat.«

Nekaj mlajših respondentk pa je poročalo, da njihovi otroci niso hodili v vrtec bodisi zaradi oddaljenosti slednjega bodisi zaradi prevelike denarne obremenitve ali pa so nadaljevale tradicijo in otroke niso vpisovale v vrtec.

Marjetka (34 let): »Veste, kako je bilo to. /.../ Takrat smo imeli veliko dela, pa otroci so bili majhni in takrat na Bizeljskem nismo imeli možnosti jaslic in bi jih mogli v Brežice vozit. /.../ In potem sem se tak odločila in doma sem že veliko let.«

Sonja (35 let): »Ja, seveda sta imela to možnost, sam sem doma in sta bila z menoj /.../ drugače jih je pa mama čuvala, če sem jaz delala zunaj, pa nista mogla z mano /.../ drugače sta bila pa pri vseh opravilih z mano. /.../ To je bila njihova televizija.«

Poleg dela na kmetiji in skrbi za otroke je kmečkim ženskam skupna skrb za ostarele in bolne na kmetiji. Skupno vsem respondentkam je, da je bila, je ali bo tovrstna skrb in nega njihova preokupacija.

Alenka (52 let): »Ja, ja /.../ samo mi to gledamo kot na del življenja, ni nam težko. /.../ K to je del življenja. /.../ Skrb za mamo, ker je invalid, mi vzame res veliko časa in energije /.../ sicer sem se navadila.«

Anica (52 Let): »Veliko časa, ona je kot dojenček, vedno kaj skočiš in morš skrbet za njo /.../ previjati, obračati, negovati /.../ res je veliko dela /.../ že kar nekaj let.«

Marjetka (34 let): »Ja /.../ ja, zaenkrat kar gre /.../ pokretna je še in ni veliko dela z njo, samo pol, ko pa bo, bomo pa stisnili zobe pa bo /.../ joj /.../ nočem razmišljati /.../ samo da ne bo ležala, k pol je hudič /.../ težko je človeka vsaki dan previjati in ga obračati. /.../ Upam na najbolj.«

Sonja (35 let): »Ja seveda /.../ nikoli v dom /.../ se pa zavedam, da če bo do tega prišlo, bo težko /.../ samo tudi jaz bom enkrat stara in bodo moji skrbeli zame.«

Anica (52 let): »Veliko časa, ona je kot dojenček, vedno kaj skočiš in morš skrbet za njo /.../ previjati, obračati, negovati /.../ res je veliko dela /.../ že kar nekaj let.«

3.2.6 Obremenjenost kmečkih žensk

Kmetovanje terja svojevrsten ritem dnevnega, tedenskega, mesečnega in sezonskega dela. Določena opravila je potrebno izvesti v določenih časovnih presledkih oziroma ob določenem času. Na kmetijah, kjer se ukvarjajo z živinorejo, so vezani na vsakodnevno delo v hlevu. Tam, kjer se ukvarjajo s dejavnostmi, kot so poljedelstvo in vinogradništvo, so v različnih letnih časih izpostavljeni velikemu nesorazmerju v količini dela, saj obdobju velike preobremenjenosti z delom sledi obdobje relativnega delovnega zatišja.

Med mlajšimi in starejšimi respondentkami ni razlike v mnenju, da je vsakodnevna delovna obremenjenost kmečkih žensk večja na živinorejskih kmetijah. Skrb za živali in delo v hlevu je rutinsko delo, ki mora biti opravljeno dvakrat dnevno. Delovna obremenjenost kmečkih žensk na vinogradniških ali poljedelskih kmetijah je bolj skoncentrirana na delovne konice.

Alenka (52 let): »Ženska je bolj obremenjena tam, kjer je živinoreja, kjer dela v hlevu /.../ vsak dan ob določeni uri, ne more na dopust. /.../ Tam je težko /.../ na vinogradniški kmetiji pa je manj tega, ni dela, ki mora bit ob uri narejeno /.../ ni nujno, da si ob uri doma. /.../ So vrhunci, takrat stisneš pa je /.../ samo ni lepšega, ko je konec dobre trgatve, vse poplačano.«

Sabina (37 let): »Imam prijateljico, ki je na živinorejski kmetiji in je sigurno na slabšem kot jaz, ker je dnevno treba ob določeni uri v hlev, vedno imajo kaj /.../ pa živinozdravnika, pa več dela na dvorišču /.../ več stresa. /.../ Na naši vinogradniški kmetiji imaš čas za dopust. /.../ Več si prost /.../ res, da je sezonsko /.../ samo tudi sezona mine in imaš zatišje, da se spočiješ.«

Delovna obremenjenost kmečkih žensk je povezana tudi z vsebino in delitvijo dela na kmetiji. Med izrazito ženska opravila sodijo: skrb za perutnino, krma prašičev, molža krav, obdelovanje vrta in čiščenje svinjaka. Med moška dela lahko uvrstimo: kletarjenje, strojna

košnja, oskrba sadovnjakov, poljska opravila s stroji, ročna košnja, sušenje sena s stroji, čiščenje hleva in krmljenje živine (Barbič 2005).

Suzana (54 let): »V kakšni panogi so ne /.../ ženska je najbolj obremenjena tam, kjer so prašiči, zato ker je dosti ženskega dela, tam se ponavadi moški izogibajo dela pa vse ostane na ženski. /.../ V živinoreji /.../ molža /.../ če ni moške roke tudi ne vem, kaka je. /.../ Potem je priprava hrane. /.../ V vinogradništvu je drugače, tam so lažja ženska dela /.../ tam ni toliko. /.../ So bolj moška dela.«

Nekaj mlajših in starejših respondentk je omenilo, da se kmečke ženske na kmetijah, kjer se ukvarjajo z različnimi dejavnostmi hkrati, lahko znajdejo v situaciji, v kateri so poleg vsakodnevnega dela v hlevu soočajo tudi z večjimi delovnimi konicami v letu.

Barbara (37let): »Po mojem je najtežje na tistih kmetijah, ki se ukvarjajo z različnimi stvarmi /.../ od sadjarstva do živinoreje, vinogradništva, ko imajo malo njiv, malo vinograda /.../ tam je zmerom delo, se mi zdi, da je tam še tolik težje.«

Tamara (44 let): »Je živina, vinogradništvo, poljedelstvo /.../ to je vse ženska roka zraven. /.../ Živina je zjutraj in zvečer. /.../ Pol pa moraš pridelke pobirat /.../ pa vinogradi /.../ to vse ženske delajo. /.../ Mogoče je obremenjenost večja tam, kjer se ukvarjajo z večimi stvarmi hkrati.«

Delovna obremenjenost je brez dvoma odvisna tudi od tega, ali kmetujeta žena in mož skupaj, oziroma ženska dela in vodi kmetijo sama in ji zato mož, ki je drugače zaposlen izven kmetije, pomaga le, kadar je doma. Iz spodnjega citata je razvidno, da mlajša respondentka obremenjenost oziroma preobremenjenost pripisuje ravno zaposlenosti moža izven kmetije, saj je vodenje manjše kmetije prepuščeno njej sami.

Milena (39 let): »Kaj pa jaz vem /.../ ja mogoče na tistih kmetijah, kjer je tudi mož na kmetiji. /.../ Na primer /.../ da on vodi /.../ ne da vodi /.../ da si deliš skrb /.../ jaz sem sama, pa me je strah, če sama nesem papirje /.../ če bom znala vse zrihtat pravilno /.../ pol

ga pa ni takrat, ko ga rabiš /.../ pa da imaš kaj časa skuhat /.../ da si deliš /.../ tak pa je on v službi in pride domov utrujen in je zelo težko tudi za njega /.../ sam drugače ne gre, ker je kmetija premajhna in ni dovolj za dva. /.../ Če je mož doma, je lažje, če se na dva razdeli. /.../ Če je pa vse na enega, je pa mal težje /.../ sej se navadiš, samo ni isto.«

Zaradi vedno boljše strojne opremljenosti in boljše opremljenosti z belo tehniko je delo na kmetiji fizično manj naporno, znatno pa se je povečala psihična obremenitev kmečkih žensk, ki je pogojena s tem, da imajo še vedno preveč dela in da mora biti vsako delo pravočasno opravljeno (Sunčič v Čebulj 1997: 41).

Prezaposlenost in preobremenjenost kmečkih žensk je vidna v dolgem delovnem dnevu in v tem, da so venomer »na razpolago« drugim družinskim članom.

3.2.7 Prosti čas

Razmerja med delom in prostim časom kmečke populacije se razlikujejo od tistih, ki veljajo za zaposlene. Kot ima kmetovo delo svoje posebnosti, tako jih ima tudi njegov prosti čas. Dolg delovni dan sodi med pogosto omenjene pomanjkljivosti kmečkega poklica. To ne opozarja le na veliko delovno obremenjenost kmetov in kmetic, temveč tudi na pomanjkanje prostega časa in s tem na slabe možnosti za zunajdelovne aktivnosti (Barbič 2005). Glede na število delovnih ur, opravljenih v gospodinjstvu in pri produktivnih aktivnostih na kmetiji (15 ur), ženskam s kmetijskih gospodarstev ne ostaja prav dosti prostega časa (Černič-Istanič 2002).

Pomanjkanje prostega časa je skupna značilnost vseh respondentk, še posebej med delovnimi konicami.

Anica (52 let): »Joj prosti čas. /.../ Nimam ga veliko /.../ sploh ga nimam /.../ si pa vzamem in grem v kapelo in na grobi k moži (jok). /.../ Tiste pol ure /.../ to mi je najbolj.«

Mihaela (50 let): »Zelo malo prostega časa. /.../ Zmeraj si najdem tudi takrat kako delo /.../ al kaj preberem, zašijem /.../ kaj pospravim /.../ vedno kaj.«

Marjetka (34 let): »Prostega časa imam bolj malo ne /.../ ja, je pa tako /.../ če si ga vzamem, ga imam več, če si pa ga ne vzamem, ga pa nimam nič. /.../ Ja vzamem si kakšen večer, v nedeljo popoldan si vzamem čas.«

Barbara (37 let): »Prosti čas? /.../ Prostega časa je zelo malo, pa ne samo zaradi kmetije /.../ za mene pretežno zaradi otrok. /.../ Televizije sploh ne gledam, zvečer dajem otroke spat /.../ zelo malo je prostega časa, zelo malo.«

Velikokrat obdobju velike preobremenjenosti z delom, ki izključuje ves prosti čas, sledi obdobje, ko je več časa za prostočasne dejavnosti. Mlajše in starejše intervjuvanke so poročale, da imajo pozimi več prostega časa oziroma več časa zase.

Alenka (52 let): »Pozimi je manj dela in takrat nadoknadim in se res veliko posvetim ročnim spretnostim /.../ drugače je pa urnik natrpan /.../ ko je trgategv, je kar naporno, da kar nekaj časa prihajaš k sebi.«

Milena (39 let): »Ja pozimi ni tolko na njivah /.../ je pa v hiši dosti /.../ pereš, pospravljaš, likaš /.../ pol kaj še zašijem /.../ zdaj sem veliko šivala obleke za družino ne. /.../ Zdaj nimam veliko časa /.../ pozimi mam več za domača opravila.«

Ob nedeljah se opravi le nujna opravila (npr. skrb za živali), drugače je nedelja dela prost dan, pravijo respondentke. Lahko bi rekli, da je nedelja dela prost dan na kmetiji, in ne v gospodinjstvu. Starejše respondentke so poročale, da poleg kuhanja nedeljskega kosila kot »prave gospodinje« opravljajo razna gospodinjska dela, za katera jim zmanjka časa tekom tedna.

Anica (52 let): »Ja seveda /.../ vsak dan isto /.../ od jutra do večera /.../ hrana mora bit, vse se mora nahranti /.../ je pa nedelja bolj gospodov dan /.../ tisto kar je nujno, samo moraš vseeno zjutraj in popoldne v hlev, ni pa tega, da moraš s traktorjem kam.«

Zinka (56 let): »Če je kaj nujnega /.../ drugače ne /.../ pospravljam, kuham /.../ grem pa k maši vsako nedeljo (smeh)«.

Katarina (56 let): »Nedelja dopoldne sem kot gospodinja /.../ no malo bolj pospraviš /.../ skuhat moraš kaj boljšega /.../ pravo nedeljsko kosilo, kaj spečeš /.../ pol mogoče kaj zlikam /.../ za fante /.../ ko je sezona jagod ni nedelje /.../ se moraš posvetiti res delu.«

Alenka (52 let): »Ne. /.../ Ob nedeljah /.../ skrbim za mamo. /.../ Kuham /.../ to ja /.../ drugače pa vsaj tisti dan ne delamo /.../ no, ko je sezona ali slabo vreme, potem potegnemo seveda tudi v nedeljo.«

Za mlajše respondentke je nedelja dan, ki ga najraje preživijo z otroki, dan ko se spočijejo ali pa gredo na izlet.

Katja (37 let): »Prosti čas? /.../ Ja, zame to pomeni ne delat. /.../ Nedelja je sigurno prosti čas za nas /.../ pa prosti čas je z otroki. /.../ Kaj je še kaj takega /.../ ja najraje sem z otroki /.../ pa včasih si tudi vzamem čas za lenarjenje /.../ a je to redko.«

Sabina (37 let): »Ja na kmetiji ne delamo ob nedeljah /.../ to je edini dan, da se odpočiješ. /.../ Prosti čas /.../ v nedeljo po kosilu /.../ lenarjenje /.../ al gremo kam. /.../ To mi veliko pomeni.«

Kmečke ženske možnosti vsakoletnega dopustovanja pripisujejo velik pomen. A se na marsikateri kmetiji soočajo s situacijo, ko počitnikovanje predstavlja problem, še posebej na živinorejskih kmetijah, kjer je velikokrat težko najti zamenjavo pri skrbi za kmetijo in za živino. V primerih, ko je to mogoče, ponavadi skrb za kmetijo v odsotnosti družin respondentk prevzamejo stari starši ali sorodniki, navajajo mlajše respondentke:

Barbara (37 let): »So velika odrekanja in za en sedem dnevni dopust na leto, kolikor si tudi mi vzamemo, se moremo strašno organizirat. /.../ Hvala bogu je tašča še zdrava in dosti vitalna in ona vse ve, kar je treba, tako da takrat prosimo za pomoč /.../ en fant pride

pomagat /.../ pa od moža sestra /.../ pa tudi izberemo čas, ko ni telitev /.../ ker je s telitvami povezano veliko dela /.../ zato smo se odločili za ta čas, ko tudi košnje ni /.../ če pa nam bo vreme naklonjeno bomo pa videli.«

Katja (37 let): »Smo pa družina taka, da si privoščimo tudi dopust /.../ gremo vsako leto najmanj za teden dni na dopust, takrat starša delata, ampak samo v hlevu, drugo ne.«

Sabina (37 let): »Pri nas imamo še srečo, da nas starša zamenjata, ko mi kam gremo, za prodajo vina /.../ oni [na živinorejskih kmetijah] si pa morajo najt koga drugega, kar je pa težko /.../ tisto je res težje življenje.«

Dopust pa ni mogoč v primeru mlajše respondentke Milene, ki ne vidi osebe, ki bi nadomestila njeno odsotnost v hlevu. V preteklosti je z družino hodila na počitnice in takrat sta za kmetijo skrbela zdaj pokojna tašča in tast.

Milena (39 let): »Ja jaz sem sigurno vsak obrok v hlevu, mož pa pomaga /.../ ja brez mene ni nikoli v hlevu /.../ tudi ne moremo it na dopust ne /.../ nimam nobenega, da bi me nadomesti ne /.../ še dopusta si ne moraš privoščiti /.../ nimaš kakega človeka, k bi mu zaupal /.../ pa bi mu plačal za pet al za 7 dni, da bi skrbel za kmetijo /.../ ja jaz ne vidim takega človeka. /.../ Ne gremo ne /.../ to me najbolj muči od vsega, ker ne moramo nikamor iti. /.../ Prej smo šli dostikrat /.../ al v živalski vrt /.../ sem in tja /.../ pa na sejme smo dosti hodili /.../ zdaj pa še to odpade.«

Večdnevno dopustovanje ni mogoče niti za Alenko in Marjetko, saj skrbita za invalidno mater:

Alenka (52 let): »Bolj težko, ker mora bit vedno doma zaradi mame /.../ za kak dan me lahko nadomestijo.«

Marjetka (34 let): »Ja gremo na kak izlet, prav na počitnice pa ne /.../ imamo mamo doma in en bi jo moral čuvat, pa prašiče tudi /.../ tak da si privoščimo izlete.«

Predvsem starejše respondentke pripisujejo velik pomen svojemu udejstvovanju v lokalnem društvu kmečkih žensk, in prav vse so članice slednjih. Poleg druženja z drugimi kmečkimi ženskami jim lokalna društva kmečkih žensk velikokrat predstavljajo redko možnost odmika od družine in kmetije ter sprostitev. Z društvi kmečke ženske hodijo na izlete in se srečujejo z drugimi kmečkimi ženskami po Sloveniji ter sodelujejo na prireditvah na lokalnem nivoju.

Zdenka (56 let): »Ja, ja /.../ velik mi to pomen /.../ če drugega ne, dobra družba, izlet kakšen, srečamo se za novo leto /.../ dan žena, takrat si pa vzamem čas /.../ takrat se malo sprostim /.../ zelo lepo /.../ super /.../ imamo kaka predavanja, peko peciva pa take stvari. /.../ Tako da sem prav vesela, da sem v društvu kmetic in se dobimo /.../ pogovorimo /.../ tak da kdaj kak muzikant reče, zdaj pa malo utihnite, da kako zaigram ali kak vic povem (smeh) /.../ vsaka bi kaj rada povedala /.../ zamenjamo recepte pa take stvari.«

Kot omenjeno, imajo kmečke ženske več prostega časa pozimi. Tako so dejavnosti, ki potekajo v sklopu društva skoncentrirane predvsem na zimsko obdobje.

Mihaela (50 let): »Ja sem v društvu. /.../ Gremo kdaj na kake izlete /.../ se mal družimo /.../ samo pozimi več, ko imamo več časa /.../ ko je pa sezona pa manj.«

Pri nekaterih mlajših kmečkih ženskah je bilo mogoče zaznati nezanimanje za aktivno udejstvovanje v društvih kmečkih žensk. Nezainteresiranost pripisujejo neustrezni starosti (v društva kmečkih žensk se vključujejo predvsem starejše kmečke ženske) ter neprimernim vsebinam, ki jih društva ponujajo.

Marjetka (34 let): »Ne to pa nisem /.../ nimam časa, pa tut večinoma so starejše ženske tam, pa mi nekaj ne ustreza.«

Barbara (37 let): »Ne mislim, da ne /.../ se mi zdi, da mi ne ponuja tistega, kar bi mene zanimalo, pa starostna meja se je preveč zvišala, same starejše so. /.../ Mogoče kdaj kak

tečaj /.../ mogoče bi se včlanila, če bi društvo ponujalo kaj, k me zanima, bi se včlanila /.../ časa nimam /.../ mogoče, ko bodo otroci veliki.«

Tudi raziskava Kmečke ženske zasebno, v družini in v javnem življenju (Čebulj, 1997) je pokazala, da kmečkim ženskam zaradi prevelike obremenjenosti z delom na kmetiji in v gospodinjstvu ostaja premalo časa za vključevanje v društva in na sploh v javno življenje. Možnosti kmečkih žensk za večjo enakopravnost na vseh ravneh, zasebno, v družini in v javnem življenju, najbolj preprečuje pomanjkanje časa, torej spet preobremenjenost z delom. (Čebulj 1997). Svojo vlogo pri tem pa imajo najbrž še precej tradicionalni pogledi na porabo časa; čas je vredno porabljeni za delo na kmetiji in v domačem gospodinjstvu, za prijetne stvari in aktivnosti, s katerimi bi zadovoljevale svoje intimne ali javne interese, pa je vedno škoda časa (Černič-Istenič 2002).

3.2.8 Prelom s preteklostjo

Življenje kmečkih žensk se danes razlikuje od življenja njihovih mater in babic. Življenjski pogoji, v katerih bivajo kmečke ženske, so boljši, kot so bili v preteklosti, vendar se danes te ženske srečujejo z drugimi problemi, kot so se nekoč njihove prednice (Čebulj 1997). Zaradi vedno boljše strojne opremljenosti in boljše opremljenosti z belo tehniko je delo na kmetiji fizično manj naporno, znatno pa se je povečala psihična obremenitev kmečkih žensk, ki je pogojena s tem, da imajo še vedno preveč dela in da mora biti vsako delo pravočasno opravljeno (Sunčič v Čebulj 1997: 41).

Mlajše in starejše respondentke menijo, da živijo bolje od svojih prednic. Hkrati se intervjuvane kmečke ženske počutijo finančno bolj neodvisne in nepodrejene svojemu partnerju, kot so bile njihove matere in babice v preteklosti.

Sonja (35 let): »Dosti /.../ več kot pol bolje /.../ pa še več /.../ lažje delaš na njivi kot prej /.../ prej so bile kmečke ženske res zgarane /.../ vse ročno. /.../ Danes je vse lažje /.../ zdaj seješ, poškropiš /.../ vse s stroji /.../ vse je lažje /.../ gospodinjske pripomočke imaš /.../ vse«.

Alenka (52 let): »O ja /.../ vse je bilo ročno. /.../ Finančne neodvisnosti ni imela, več fizičnega dela /.../ res so težje delal /.../ imela je krave /.../ pa njive, pa vinograd /.../ vse je ročno obdelovala.«

Katarina (56 let): »Ženske smo v veliko boljšem položaju kot prej /.../ mogoče to drugi ne vejo pa mislijo, da smo še vedno zaostale /.../ samo ni tako. /.../ Smo veliko na boljšem kot pa kake, ka imajo zoprne šefe po službah /.../ jaz sem sebi šef /.../ mož mi ni /.../ moja mama pa je še mogla poslušat, ker je bila tako naučena.«

Tako mlajše kot starejše intervjuvanke pa so mnenja, da živijo bolj stresno življenje, ki ga narekuje hitrejši ritem kot v preteklosti. Posledično se manj družijo in si manj medsebojno pomagajo pri opravilih na poljih, saj so stroji zamenjali ročno delo.

Zinka (56 let): »Ne /.../ mislim, da ne. /.../ Včasih smo /.../ zdaj pa ne več /.../ stroji so vse spremenili. /.../ Ni več tak druženja /.../ pol pa tudi običajev ni /.../ mlade pa to ne zanima.«

Sonja (35 let): »Prej so si sosedi pomagali /.../ zdaj pa vsak zase /.../ ni več razumevanja /.../ pa manj ljudi je na kmetijah /.../ manj rok. /.../ Tisti, ki pa so, so bolj obremenjeni /.../ skozi hitiš /.../ nimaš časa se vstaviti in se kaj pogovarjat. /.../ Skoz se ti mudi /.../ danes sta samo eden dva na kmetiji /.../ prej jih je pa lahko bilo pet. /.../ Danes je dela preveč in premalo ljudi /.../ sej so stroji /.../ samo ne moreš vse sam /.../ ni pa spet računice, da bi lahka še kdo ostal doma /.../ zdaj delata dva za delo šestih prej /.../ sej so stroji, samo moraš stroje v roke prijet /.../ stroj ne gre sam.«

Zinka (56 let): »Bilo je mučno /.../ vse so delali na roke /.../ mi imamo stroje /.../ vse na roke. /.../ Sam so bili veseli, pa so se znali /.../ zdaj ne vem, ali od muk ali od veselja so se dali skup in so kako zapeli, ko so koruzo ličkali, fižol ružli, skubili perje /.../ ob večerih /.../ so bili skupaj in so peli /.../ to so bili zabavni ljudje /.../ zdaj prešamo tako, da pritisneš na gumb /.../ prej smo to delali celo noč /.../ drugi dan pa spet /.../ bolj je bilo družabno /.../ zdaj je pa vsak za sebe /.../ bolj zaprto /.../ vse je tako napeto /.../ bolj družabno je bilo

takrat /.../ za časa moje mame. /.../ Zdaj je vse strojno /.../ zdaj je vse napeto /.../ jaz vidim mojo kolegico, k se mimo pelje, in rečem, da naj pride na kavo /.../ tudi nimam časa nimam časa.

Marjetka (34 let): »Samo je pa tako /.../ vsem se mudi /.../ tistim na trgatvi se mudi, pa tisti, ki pride po grozdje /.../ pa tebi se mudi /.../ ni več tistega vzdušja kot včasih, ko so peli, praznovali, seveda so imeli malo in so slabo živeli /.../ mi pa zdaj imamo več in boljše živimo, a se manj zabavamo na ta račun«.

Nekatere tradicionalne aktivnosti (ugotovitev velja predvsem za pogovore s sosedi) kažejo tendenco velikega upada v desetih letih, druge pa znake oživljanja (zahajanje na veselice, v gostinske lokale, obiskovanje verskih obredov, obiski v drug kraj) (Barbič 2005: 223). Tradicionalni vzorci vedenja kmečkega prebivalstva, med katere bi lahko šteli dediščino šeg, navad in običajev, glasbe, plesa in ustnega izročila po poročanju respondentk izumirajo. Oživljanje kulturne dediščine na podeželju je v rokah različnih društev (tudi društev kmečkih žensk) v sklopu turistične ponudbe.

Sabina (37 let): »Ja preko turističnega in vinogradniškega društva imamo uprizoritve trgatve in postavljanje klopotca. /.../ Zdaj imamo v soboto /.../ drugače pa ne.«

Anica (52 let): »Ne, niti ne /.../ sama naša vase ne /.../ mogoče v okolici /.../ poroke niso več tradicionalne /.../ zdaj jih več ni /.../ letos so se poročili samo trije pari /.../ podeželje umira.«

3.2.9 Prednosti in slabosti življenja na kmetiji

Kljub temu da se v vsakdanjem življenju srečujejo s preobremenjenostjo, pomanjkanjem prostega časa in socialnih stikov, nevidnostjo v procesih odločanja ipd., življenja na vasi in na kmetiji mlajše in starejše respondentke ne obžalujejo. Prav vse so mnenja, da bi se še enkrat odločile za življenje na podeželju in ne bi odšle v mesto, kateremu pripisujejo utesnjenost in slab zrak.

Alenka (52 let): »Nisi utesnjen, imaš prostor /.../ svež zrak. /.../ Najhuje je bilo /.../ kar zmrzilo me je, ko smo sina peljali v internat, ko je hodil v šolo. /.../ Joj tista mala sobica, tak utesnjeno /.../ on je pa bil navajen na prostor in svobodo /.../ s težkim srcem sem ga tam pustila.«

Zinka (56 let): »Zadnjič mi je ena gostja reka, se vi sploh zavedate, kje ste doma /.../ pa sem jaz rekla, da vem /.../ da zame ni treba zapora /.../ samo v blok bi šla stanovat.«

Sonja (35 let): »Ja, če razmislim /.../ jaz ne bi mogla bit v mestu /.../ bloki mi ne dišijo /.../ tam ko stopiš, stopiš na sosedovo /.../ utesnjeno je vse. /.../ Tu na vasi se lahko kaj poveseš /.../ v blokih se ne moreš /.../ v blokih se vse sliši /.../ vsi slišijo /.../ ne moreš. /.../ Bolj si svoboden /.../ delaš, kar češ /.../ po domače povedano /.../ friški zrak. Krko imamo zraven /.../ se lahko kopamo. /.../ Res je lepo /.../ težko bi šla v mesto /.../ na vasi si rojen, od malega delaš /.../ nič ti ne manjka. /.../ Če pa kaj rabim, pa grem v mesto, samo da kupim. /.../ Ostalo /.../ pa nikoli /.../ ne bi se mogla stiskati.«

Eno od prednosti življenja in dela na kmetiji vidijo mlajše in starejše respondentke v občutku svobode in nepodrejenosti, saj, kot same pravijo, so tako lahko »same sebi šef«.

Katarina (56 let): »Joj poslušam ženske, k govorijo, kako je težko v službah /.../ pa šefi /.../ jaz tega nimam /.../ jaz sem sama svoj šef.«

Mihaela (50 let): »Sam si svoj gospodar /.../ sam urejaš, kaj delaš /.../ je pa res, da bi se težko odločila za službo, ker si vezan vsaki dan na službo /.../ tu pa je delo pestro /.../ vse moraš znat /.../ od papirjev do narave poznat /.../ v bistvu moraš kar veliko znat.«

Milena (39 let): »Prednost pol /.../ pač delaš, kaj je /.../ toliko narediš, toliko imaš /.../ v službi moraš delat /.../ tak kak ti nekdo reče, tak moraš delat /.../ tukaj si pa odvisen od sebe.«

Nobena izmed respondentk se ne bi (ponovno) zaposlila izven kmetije, a nekatere mlajše respondentke pogrešajo pestrejšo socialno življenje, ki so ga imele, ko so hodile v službo in so bile vsakodnevno v stiku z večimi ljudmi. Manj intenzivni stiki z ljudmi izven kmetije so po njihovem mnenju posledica pomanjkanja časa in specifične dela in življenja na kmetiji. Opazile so tudi, da manj skrbijo za urejen zunanji videz kot v času službovanja izven kmetije.

Sabina (37 let): »Prednost /.../ sigurno je tak bolj svobodno življenje /.../ delovni dan si lahko sam določiš, če ni nekih res nujnih stvari /.../ mogoče pa si dosti zaprt znotraj kmetije /.../ nimaš časa, da bi kaj hodil okrog /.../ vedno ti primanjkuje časa. /.../ Nimaš stika z ljudmi, kot sem bila prej navajena, ko sem bila še v službi /.../ pogrešam službo, več sem se gibala med ljudmi, takrat si bolj urejen, več daš nase /.../ malo se zanemariš /.../ pa ne glede osebne higiene, ampak tako, manj daš na sebe, ko si doma /.../ manj potrebuješ oblek /.../ nimaš jih niti priložnosti velik nosit.«

Barbara (37 let): »Pa bi kdo rekel, da dosti prišparaš, če se ne rihtat, a bi mogla vsaka ženska dati nekaj na sebe /.../ če si pa doma, te kar potegne, pa nimaš časa, nimaš te potrebe, vedno se kaj dogaja in ti pozabiš na sebe /.../ in vedno si zadnji. /.../ Prvo nahraniš otroke, da so oni poskrbljeni /.../ če pa greš v službo, jih daš v vrtec.«

Marjetka (34 let): »Moraš /.../ ja /.../ ja rad moraš imet tisto, kar delaš ne /.../ si pa odvisen sam od sebe in vremena ne /.../ včasih nimaš velik stika z ljudmi /.../ to pogrešam. /.../ Delo te pa vedno čaka ne.«

Ena od posebnosti kmetovanja je odvisnost od narave. Kmečko prebivalstvo je izpostavljeno nepredvidljivosti različnih naravnih pojavov in pogojev za opravljanje kmetijskega dela in s tem podvrženo visokemu tveganju glede pridobivanja in zagotavljanja sredstev za življenje. Občutek negotovosti ob nepredvidljivosti vremena tako predstavlja vsem respondentkam stres, ki predstavlja stalnico. Tam, kjer se ukvarjajo z živinorejo, pa enega hujših stresov predstavlja bolezen v hlevu, s katero se soočajo nekatere mlajše in starejše respondentke.

Tamara (46 let): »Stres je toča. /.../ Pa z živino imaš probleme /.../ pred kratkim nam je krava umrla. /.../ Zame je bil to šok. /.../ Če komu rečeš, ne razume /.../ to je zame šok.«

Milena (39 let): »Sigurno so nevihte stresne /.../ pa suša. /.../ Ko sušimo /.../ baliramo /.../ sam gledamo na nebo, če bo dež. /.../ To je res največji stres /.../ na katerega ne moreš vplivati.«

Barbara (37 let): »Ko si prehlajen, pa v hlevu je kaj narobe, pa otroci zbolevalo en za drugim, pa še kaj tretjega pride. /.../ Največkrat je stresno, če je v hlevu kaj narobe, ker si od tega odvisen in delaš z živimi bitji. /.../ Predno sem se poročila, sam skrbela smo zase in hodila v službo, sem sigurno živela manj stresno /.../ z odgovornostjo pride tudi stres.«

Tako mlajše kot starejše respondentke so izpostavile zaskrbljenost glede zdravja družine. Poškodba in bolezen družinskega člana hkrati pomeni tudi večjo delovno obremenitev ostalih članov. To je brez dvoma eden od razlogov, da so nekatere mlajše in starejše respondentke poročale, da delajo na kmetiji navkljub prehladu oziroma boleznim.

Katja (37 let): »Vedno se bojiš, da se bo kaj zgodilo /.../ otroka sta živahna in se bojiš, ker je na kmetiji veliko nevarnosti, so stroji in tak /.../ pa moški s stroji delajo in nesreče so pogoste /.../ več možnosti imaš za nesreče. /.../ Samo stres je, ko se kdo poškoduje in manjkajo roke.«

Mihaela (50 let): »Ja meni predstavlja stres bolezen /.../ ali pa da neki moraš naredit, pa se ne da /.../ al si bolan, preobremenjen, pa vreme.«

Katja (37 let): »Samo stres je, ko se kdo poškoduje in manjkajo roke.«

Simona (39 let): »Slabo je to /.../ moreš delat, če je sezona, opravila in te noben ne vpraša, če si bolan in če je slabo vreme /.../ dež /.../ ni konec dela /.../ pa je 4 al 5 popoldne /.../ se potegne, dokler se vidi /.../ zjutraj spet nazaj. /.../ To je ena žrtev.«

Zinka (56 let): »Nimam šefa /.../ sam svoj gospodar /.../ skoz si na zraku. /.../ Je pa v hlevu težko delat, če si bolan /.../ najhuje je, ko si bolan. /.../ Drugače pa ni denarja, da bi šla delat v tovarno.«

Navkljub stresnim situacijam življenju na podeželju in na kmetiji kmečke ženske pripisujejo umirjenost. Nekatere mlajše in starejše respondentke menijo, da živijo manj stresno in kvalitetnejše življenje kot sovrstnice delavke v mestih.

Sonja (35 let): »Stresno je, če ni zdravja /.../ drugače pa nisem tak v stresu. /.../ Bolj mirno življenje /.../ je na vasi kot v mestu.«

Alenka (52 let): »Ja sigurno manj, kot če bi delala v službi /.../ je pa stres drugačen /.../ nimam nadrejenega /.../ delam, kar hočem, samo pa je vsakoletni, dnevni stres, kakšno vreme bo, da bo letina dobra /.../ to si nekdo ne more predstavljat, kako je če si od narave odvisen /.../ ker veš, da si lahko jutri brez vsega /.../ ja računi pa so. /.../ Samo zdaj mislim, da ne živim stresno /.../ v primerjavi z delavkami.«

Sabina (37 let): »Če pa primerjam se z delavkami za tekočim trakom /.../ z mojim delom /.../ je pa na kmetiji neprimerno lepše. /.../ Pa še kako malo so one plačane za težko delo.«

3.3 Sklepne ugotovitve

Na podlagi intervjujev sem ugotovila, da je v nasprotju s starejšimi kmečkimi ženskami, pri katerih je bilo prisotno nadaljevanje kmečkega poklica, saj so vse izhajale iz kmečkih družin, bil opažen vstop podeželskih deklet v kmečki poklic, a so se tudi ta dekleta pred odločitvijo za poroko na kmetijo zavedala posledic tovrstne odločitve. Ena od morebitnih posledic izbire tovrstnega življenja je tudi prekinitev delovnega razmerja izven kmetije zaradi nezmožnosti usklajevanja dela na kmetiji in v službi z materinstvom, kar kaže na veliko obremenjenost kmečkih žensk, še posebno tistih, ki so zaposlene izven kmetije.

Delo izven kmetije nudi ekonomsko in socialno varnost, ki jo daje pokojninsko in invalidsko zavarovanje. To je velikokrat nedostopno za tiste kmečke ženske, ki delajo na kmetiji. V intervjujih sem ugotovila, da so sicer v večini tako mlajše kot starejše respondentke obvezno ali prostovoljno pokojninsko in invalidsko zavarovane, a je nekaj več starejših respondentk zavarovanih po možu, kot formalno vzdrževane osebe na kmetiji. Vendar je tudi nekaj mlajših respondenk poročalo, da imajo neurejen status na kmetiji, ki bi formalno ustrezal poklicu kmečke ženske. Tako se nekatere starejše kot tudi mlajše kmečke ženske še vedno soočajo s dejstvom, da na kmetijah neredko pride do težav s finančnim kritjem za tovrstno zavarovanje in običajno se one odpovedo pokojninsko-invalidskemu zavarovanju in pristanejo na status gospodinje, torej vzdrževanega člana. Ali drugače, v primeru finančne stiske so ponavadi ženske tiste, na katerih se varčuje v prid proračuna kmetije.

V večini so se mlajše in starejše respondentke na kmetijo preselile po poroki. To pomeni, da so s poroko vstopile v kmetovanje in s tem bile v podrejenem položaju glede dostopa do lastništva nad zemljo in drugo infrastrukturo ter posledično tudi dostopa do kapitala. Ugotovljeno je bilo tudi, da kljub delu na kmetiji in prispevanju k dobrobiti kmetije nekatere mlajše in starejše respondentke nimajo lastnega prihodka in imajo s tem ogroženo socialno varnost. Tako mlajše kot starejše intervjuvanke so sicer poročale, da imajo dostop do »skupnega denarja« ter se skupaj z ostalimi člani gospodinjstva dogovarjajo o delitvi slednjega. To pa pomeni, da v teh primerih ne razpolagajo samostojno z deležem dohodka, ki so ga pomagale ustvariti. Na drugi strani tako starejše kot mlajše kmečke ženske menijo, da so finančno bolj neodvisne in nepodrejene svojemu partnerju, kot so bile njihove matere in babice v preteklosti.

Odmik od preteklosti in od tradicionalne predstave o ženski kot delovni sili, o kateri odloča moški, vidimo tudi v vse večjem vključevanju mlajših kmečkih žensk v procese odločanja oziroma vodenja kmetije. Izsledki raziskave so potrdili, da se starejše respondentke očitno manj vključujejo v procese odločanja in vodenje kmetije prepuščajo moškim kot mlajše, ki so v večji meri vključene v tovrstne procese na kmetiji, a bolj pogosto v sodelovanju s partnerjem ali z drugimi družinskimi člani kot same.

Eden od možnih vzrokov za večjo participacijo v procesih odločanja na kmetijah je ugotovljena višja stopnja izobrazbe mlajših kmetic in s tem potrjujem prej postavljeno hipotezo, ki pravi, da imajo mlajše kmečke ženske višjo stopnjo izobrazbe in so v večji meri vključene v procese odločanja na kmetiji. Pri tem bi poudarila, da mlajše respondentke npr. sodelujejo pri urejanju dokumentacije, potrebne za vodenje kmetije in za pridobivanje subvencij, na sestanke pa še vedno v večini hodijo moški oziroma zastopanje kmetije v javnosti je še vedno moška domena.

Pogosto vstop kmečkih žensk v procese odločanja in vodenja kmetije ni vodilo k enakopravnejši in bolj uravnoteženi delitvi dela na kmetiji in v gospodinjstvu in pripomore k dodatni delovni obremenitvi kmečkih žensk, saj se njihov obseg dela zgolj razširi. Delovna obremenjenost kmečkih žensk je med drugim povezana tudi z vsebino in delitvijo dela na kmetiji, ki pa se z njihovim vstopom v procese odločanja in vodenja kmetije ne spreminja sočasno. Poleg dela na kmetiji je za ženske samoumevna skrb za gospodinjstvo, kar za moško populacijo ne drži. Premik v smer bolj demokratične delitve dela na kmetijah je bil sicer opažen v izjavah mlajših intervjuvank kot »skok na pomoč« moških v gospodinjstvu in ne v smislu samoumevnosti. Vendar je pri vseh respondentkah, ne glede na starost, še vedno prisotno prepričanje v tradicionalno delitev spolnih vlog oziroma v »naravno« delitev med spoloma. Tako mlajšim kot tudi starejšim namreč v večini ustreza tovrstna delitev dela in je ne opredeljujejo kot problematično. Opravičevanje sloni na tem, da tudi one ne opravljajo fizično težjega »moškega dela«, tistega s stroji in s traktorji na njivi. A je marsikatera bila in je še v situaciji, ko mora poprijeti za volan traktorja oziroma prevzeti nase tudi »tista moška dela«. Kljub občasnim »skokom na pomoč« moških, so še vedno prisotni vzorci tradicionalne delitve dela na kmetiji, ki omejujejo kmečke ženske v procesu individualizacije, kar potrjuje mojo hipotezo.

Njihova prostovoljna »podrejenost« pa je le navidezna in jo je moč razumeti kot del njihove strategije preživetja v kmečkih družinah (Černič-Istenič 2003).

Dolg deloven dan kmečkih žensk je razpet med delom na kmetiji in delom v gospodinjstvu, ki ga mlajše in starejše respondentke usklajujejo sproti in ne poznajo osemurnega delovnika. Tako sta vlogi matere in gospodinje neločljivi in samoumevni sestavini kmetice

kot delovne moči na kmetiji. Zanimiva ugotovitev pri tem je, da se nekatere kmečke ženske močneje identificirajo z vlogo gospodinje in matere, kot z vlogo delavke na kmetiji oziroma kmečke ženske in da se respondentke identificirajo v skladu s trenutno situacijo, v kateri bivajo. Na primer, mlajše z majhnimi otroci so se identificirale kot mame, starejše respondentke z odraslimi otroci pa so se prej označile kot gospodinje oziroma kot kmetice. V intervjujih pa nisem zasledila, da bi katera od respondentk zanikala, da je kmečke ženska.

Kmečke ženske se velikokrat soočajo s problemom varstva otrok. Otroci starejših respondentk niso hodili v vrtec, ker to ni bila navada na kmetijah ter je bila to za kmetijo prevelika denarna obremenitev. Opazile pa so, da danes otroci na kmetijah v večji meri hodijo v vrtec kot v preteklosti, a se še danes na kmetijah poleg finančne obremenitve soočajo z oddaljenostjo vrtcev. V takih primerih ženske na kmetijah nadaljujejo tradicijo medsebojne pomoči med dvema generacijama kmečkih žensk oziroma na pomoč starejše generacije mlajši pri skrbi za otroke. Poleg dela na kmetiji in skrbi za otroke je kmečkim ženskam skupna še skrb za starejše oziroma bolne člane družine, kar še poveča njihovo preobremenjenost.

Po pričevanju respondentk je vsakodnevna delovna obremenjenost kmečkih žensk večja na živinorejskih kmetijah, kjer prevladuje rutinsko delo v hlevu dvakrat dnevno. Delovna obremenjenost kmečkih žensk na vinogradniških ali poljedelskih kmetijah je bolj skoncentrirana na delovne konice. Kmečke ženske na kmetijah, kjer se ukvarjajo z različnimi dejavnostmi hkrati, se lahko znajdejo v situaciji, v kateri so poleg vsakodnevnega dela v hlevu soočajo tudi z večimi delovnimi konicami v letu. Tako mlajše kot starejše respondentke so tudi mnenja, da so kmečke ženske še posebno preobremenjene na kmetijah, kjer ženska dela in vodi kmetijo sama, mož pa je zaposlen izven kmetije, pomaga le, kadar je doma.

Prosti čas so kmečke ženske v večini povezovale z zimskim obdobjem ter z nedeljo kot dela prostim dnevom. A izsledki dokazujejo, da velikokrat nedelje niso dela prost dan za kmečke ženske, saj jim, poleg nujnih opravil npr. dela v hlevu in kuhanja nedeljskega

kosila ter druga gospodinjska dela, za katera jim je zmanjkalo časa tekom tedna, ne uidejo. Delovna obremenjenost kmetic je razvidna tudi v pomanjkanju prostega časa, ki je skupna značilnost vseh respondentk in s tem potrjujem postavljeno hipotezo.

Marsikateri kmetiji počitnikovanje predstavlja problem. Respondentke so poročale, da se s tem problemom soočajo še posebno na živinorejskih kmetijah, kjer težko najdejo zamenjavo za njihovo odsotnost v hlevu. V primerih, ko je to mogoče, ponavadi skrb za kmetijo v odsotnosti družin respondentk prevzamejo stari starši ali sorodniki.

Prosti čas, še posebno starejše respondentke, preživljajo v lokalnih društvih kmečkih žensk, ki mnogokrat predstavljajo redko možnost sprostitev in odmika od družine in kmetije. Pri nekaterih mlajših respondentkah je bilo opaženo nezanimanje za udejstvovanje v tovrstnih društvih, saj kot pravijo same, je starostna meja članic višja od njihove starosti in s tem povezujejo nezanimive vsebine, ki jih društva ponujajo, a so mnenja, da so društva kmečkih žensk pomemben dejavnik sodelovanja, povezovanja in da prispevajo k dvigu samozavesti žensk, saj ni lokalne prireditve brez njihove udeležbe.

Barbičeva dodaja, da društva kmečkih žensk v številnih primerih pomenijo edino obliko druženja ter izobraževanja, ki ga odobravajo tudi moški (Barbič 2005).

Ne mlajše ne starejše respondentke se ne bi (ponovno) zaposlile izven kmetije, a so še posebej mlajše izpostavljale, da pogrešajo pestrejšo socialno življenje, ki je bilo povezano z vsakodnevnimi stiki v službah. Da pa nimajo več stikov z ljudmi, povezujejo s pomanjkanjem časa in s specifično dela in življenja na kmetiji. Nekatere mlajše so poročale, da manj skrbijo za urejen zunanji videz kot takrat, ko so bile zaposlene izven kmetije. A kljub temu življenja na vasi in na kmetiji ne obžalujejo in bi se še enkrat odločile za življenje na podeželju. V občutku svobode in nepodrejenosti, ali kot same pravijo, da so »same sebi šef«, vidijo respondentke prednost dela kmetiji v primerjavi s podrejenim statusom v službah.

Ena od pomanjkljivosti kmetovanja, ki so jo izpostavile tako mlajše kot starejše respondentke, je vsakodnevna izpostavljenost stresnim situacijam, kot so nepredvidljivost vremenskih pogojev, izbruhi bolezni pri živalih in s tem povezano tveganje glede

pridobivanja in zagotavljanja sredstev za preživetje. Ugotovljeno je bilo tudi, da respondentke delajo na kmetiji navkljub prehladu oziroma bolezni, saj kot pravijo, ne poznajo bolniške, delo pa mora biti narejeno. A kljub stresnim situacijam v vsakdanjem življenju na kmetiji, kmečke ženske menijo, da živijo bolj umirjeno in kvalitetnejše življenje kot sovrstnice delavke v mestih.

Navkljub temu da se življenja kmečkih žensk razlikujejo od žensk, živečih v urbanih okoljih, pa ne smemo gledati na kmečke ženske homogeno ali drugače – ne obstaja univerzalna kmečka ženska kot tudi ne njen življenjski stil. Z gotovostjo lahko trdim, da se je v zadnjih desetletjih življenje kmečkih žensk spremenilo, tako v odnosu do izobraževanja, dela, zakonodaje, javnega življenja kot tudi v družini. Iz izsledkov raziskave sklepam, da je življenjski stil tako starejših kot mlajših intervjuvanih kmečkih žensk v veliki meri odvisen od njihovega statusa na kmetiji oziroma od njihove moči v procesih odločanja in od delitve dela in kapitala kot tudi od tipa dejavnosti, s katero se na kmetijah ukvarjajo in na kateri točki se nahajajo v poteku življenja. Življenjski stil kmečkih žensk se vsekakor razlikuje tudi od njihovih prednic. Skupno mnenje respondentk je, da živijo bolj stresno življenje, s hitrejšim ritmom kot njihove prednice. Manj se družijo in si manj medsebojno pomagajo pri opravilih na poljih zaradi strojne opremljenosti. Boljši življenjski pogoji, strojna in informacijska opremljenost kmetij pa postavlja ženske v položaj, kjer je manj fizičnega dela, a je psihična obremenitev večja.

Kakor pravi Beck (2002), so kmečke ženske v procesu individualizacije nekje med »ne več« in »ne še«. Sicer je bil zaznan premik, še posebno pri mlajših respondentkah, v gibanju stran od »živeti za druge« in proti »nekaj življenja za nas same«. A so na kmetijah še vedno prisotni tradicionalni vzorci delitve dela, ki omejujejo kmečke ženske v procesu individualizacije.

4. ZAKLJUČEK

Barbičeva pravi, da ostajajo odnosi znotraj kmečke družine »črna skrinjica«, katere vsebina je zasebna zadeva družine oziroma njenih članov ter da je vpogled vanjo v kriznih situacijah dovoljen le pooblaščenim osebam in predstavnikom cerkve, ki si od nekdanj lastijo takšno pravico. Neformalno pa so dogajanja v družini predvsem v majhnih podeželskih skupnostih od nekdanj transparentna in predmet vsakdanjih pogovorov (Barbič 2005). Hkrati s kmečko družino ostaja »nevidna« tudi kmečka ženska, saj sta njeni vloge matere in gospodinje ne le samoumevni, temveč imata še neločljivo sestavino vloge kmetice kot delovne moči na kmetiji. Prav nevidnost vlog v družini in na kmetiji pa prispeva k ohranjanju kmečke družine kot sfere zasebnosti in tradicionalnih družinskih donosov, opredeljenih z vodilno vlogo moža/gospodarja. Čeprav tradicionalnost ni več prevladujoča oblika odnosov v sodobni kmečki družini, pa je dovolj zastopana, da jo je moč opredeliti kot oviro pri emancipaciji kmečkih žensk (Barbič 2005: 271–272).

Barbičeva tudi pravi, da je najbolj pogost argument za dokazovanje zapostavljenosti kmetic tako v primerjavi s kmeti kot v primerjavi z ženskami drugih poklicev, vključenost kmečkih žensk v okvir domače hiše in njenega dvorišča. Tako dodaja, da celo zadeve, ki so vezane na delovanje gospodinjstva in kmetije, praviloma opravljajo moški. Če tega že ne opredeljujejo kot svojo domeno, pa prevzemanje opravkov zunaj doma tudi za zadeve, ki jih pokrivajo ženske, prevzemajo moški z različnimi izgovori (na poti v službo ali domov opravijo še razna opravila, samo oni vozijo družinski avto, žena za opravke zunaj doma nima časa, sestankov se udeležujejo večinoma moški ipd.) (Barbič 2005).

Čeprav patriarhalna struktura družine in tradicionalni vzorci delitve dela še vedno omejujejo kmečke ženske v procesu individualizacije, pa je njihova podrejenost in odvisnost delna. Kmečke ženske nikakor niso nemočne in posedujejo zmožnosti preživetja, medsebojnega sodelovanja in spreminjanje življenjskega stila.

Tekom izvajanja intervjujev sem zasledila večje vključevanje v procese odločanja v prid mlajšim respondentkam, a hkrati je slednje pomenilo v nekaterih primerih večjo delovno obremenjenost oziroma dodatno delo poleg dotedanjega. Lahko bi rekli, da se kot žene

kmetov, delavke, (so)lastnice, upravljavke kmetij, matere, babice, hčere še vedno soočajo z dominantnim prepričanjem, da je »idealna« ženska dobra gospodinja, negovalka, ki je učinkovita in vedno vsem na voljo. Preobremenjenost je vidna v dolgem delovnem dnevu in posledično pomanjkanju prostega časa. Dopustovanje je prej izjema kot pravilo, še posebno na živinorejskih kmetijah. Večanje družinskega proračuna v zameno za manjšo socialno varnost, problemi z varstvom otrok in nego starejših, pogosto neplačano in nevidno delo itd. so le nekatere morebitne posledice življenja na kmetiji, s katerimi se srečujejo ženske.

Empirični del pričujočega diplomskega dela, ki sloni na kvalitativni raziskavi manjšega priložnostnega vzorca, vključuje le del problematike, s katerimi se v vsakdanjem življenju soočajo ženske na določenem območju.

V predlogu Resolucije o Nacionalnem programu za integracijo načela enakih možnosti spolov v kmetijstvu in razvoju podeželja v Sloveniji (2005) sem zasledila, da problemi, povezani z zdravjem kmetov, vključujejo debelost, zastrupitev s pesticidi, visoko stopnjo samomorov med kmeti, visoko stopnjo mišično-skeletnih obolenj kot tudi to, da nekatere evropske raziskave kažejo, da so kmetje izpostavljeni višjim stopnjam stresa (46 odstotkov glede na raziskavo kmetov iz Walesa). Pri kmetih v Veliki Britaniji je opaziti višje stopnje kajenja, debelosti in zlorabe alkohola kot pri povprečni moški populaciji (v raziskavi jih je 20 odstotkov priznalo čezmerno pitje). Pri kmetih je dvakrat večja možnost samomora kot pri povprečnih posameznikih v družbi, samomor pa je za nezgodami drugi najpogostejši razlog smrti pri kmetih, ki so mlajši od 46 let. Podrobnejših analiz, ki bi pojasnjevale razlike v zdravstvenem stanju posameznih kategorij prebivalcev Slovenije, kljub obilici zbranih statističnih podatkov, ni veliko. Takih, ki bi pod svoj drobnogled vzele podeželsko in kmečko prebivalstvo, pa sploh ni.

Nekatere respondentke so poročale strahu pred poškodbami in boleznimi, katerim so z ostalimi družinskimi člani izpostavljene. Nekatere so se razgovorile o težkih pogojih dela in posledicah na njihovem zdravju. Tako da bi bilo zanimivo preučiti zdravstvene tegobe kmečkih žensk na splošno kot tudi v primerjavi z njihovim življenjskim stilom.

Intervjuvane ženske iz občine Brežice živijo in delajo na kmetijah, ki se ukvarjajo z različnimi dejavnostmi, kot so vinogradništvo, poljedelstvo in živinoreja. Na nekaterih kmetijah se ukvarjajo tudi z dopolnilnimi dejavnostmi, kot so turistične kmetije, izletniške

kmetije, sadjarstvo, drevesničarstvo, prodaja na domu ipd. Ekološko kmetijstvo ponuja nove priložnosti in tako bi bilo zanimivo izvesti kvalitativno raziskavo o ekološki osveščenosti in o ekološkem ravnanju kmečkih ženskah kot tudi o njihovi vlogi na ekoloških kmetijah ter vključiti v proces preučevanja tako moško populacijo kot tudi otroke obeh spolov.

Portreti in percepcije o kmečkih ženskah se raztezajo od romantično harmonične predstave žensk, ki delajo z in v naravi, v idiličnem podeželskem okolju do predstave o izdelanih močnih ženskah, ki se borijo za preživetje (Sachs 1996). Dejstvo je, da so kmečke ženske v neposrednem stiku z naravo, a je njihova vse bolj pomembna ekološka osveščenost neznana oziroma neraziskana, kot tudi ostaja spregledana njihova vloga v razvoju kmetijstva in ohranjanju podeželja. Kmečke ženske si morajo odpreti vrata v javno oziroma v politično življenje, da bodo lahko uresničevale svoje zunajdelovne interese in sposobnosti ter sodelovale pri odločitvah, ki jih bodisi zadevajo osebno bodisi zadevajo kmečko družino ali kmetijo ali pa druga področja dela in življenja na podeželju (Barbič 2005). Mnoge respondentke so poročale, da si želijo biti slišane in uslišane, a jim manjka znanja in časa oziroma so preobremenjene v skrbi za druge. A je bil opažen premik, še posebno pri mlajših intervjuvankah, ne samo v stopnji izobrazbe ampak tudi v večji samozavesti in samozavedanju, kar je razvidno iz sledečega citata:

Katja (37 let): »V preteklosti je bilo zaničevano, podcenjevalno, slabšalno bit kmečka ženska /.../ stanje se popravlja, kmečko delo je bolj cenjeno kot prej /.../ se mi zdi, da je drugače kot včasih, ko so rekli, da si dovolj butast za kmeta ali da si butast ko kmet, danes moraš biti izobražen, da pelješ kmetijo. /.../ Za kmetico ni še tisto, kot bi moglo biti, nismo še dovolj spoštovane in glasne, je pa dosti bolje, za kar smo pa tudi same zaslužne, ker se trudimo bit opažene /.../ ni srečanja, veselice, dogodka brez nas. /.../ To pa ljudje opazijo, v trgovinah ni domače kuhinje in me to znamo /.../ po pogovorih s starejšimi kmeticami sodeč je situacija zelo boljša.«

Na vprašanje, kaj pomeni biti kmečka ženska danes, pa je Tamara (44 let) odgovorila: *»Predvsem delo /.../ in pridne roke /.../ dobra volja in ljubezen do dela /.../ to je tisto. /.../*

*Ženska nosi vse na svojih ramenih /.../ delo je pretežno žensko /.../ moški dela s stroji /.../
ostalo pa vse ženske. /.../ Delo je tisto, kar označuje kmečko žensko /.../ delo na kmetiji, v
hlevu in v domu!«*

5. LITERATURA

1. Atkinson, Paul, Amanda Coffey in Sara Delamont (2003): *Key themes in qualitative research*. Oxford: Altamira press.
2. Barbič, Ana (1993): (Samo)obnavljanje kmečkega sloja v Sloveniji. *Sodobno kmetijstvo* 26(5), 209–217.
3. Barbič, Ana (2005): *Izzivi in priložnosti podeželja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
4. Barbič, Ana (1990): *Kmetov vsakdan*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
5. Barbič, Ana (2000): Kmetica in kmečka družina v tranziciji. *Družboslovne razprave* 15(34–35), 97–125.
6. Barbič, Ana (1994): Kakšne so možnosti, da se delavke poročijo na kmetijo. *Sodobno kmetijstvo* 27(2), 61–67.
7. Barbič, Ana (1992): Self reproduction of farm families in Slovenia: why girls don't want to marry farmers. *Zbornik Biotehniške fakultete* 59, 257–274.
8. Barbič, Ana (1984): Seoske žene zaposlene izvan gospodarstva. *Sociologija sela* 83/84, 61–71.
9. Barbič, Ana (1985): Ali delo zagotavlja kmeticam enakopravnost v družbi. *Teorija in praksa* 23(10), 1244–1254.
10. Beck, Ulrich in Elisabeth Beck-Gernsheim (2002): *Individualization*. London: Sage Publications.
11. Beck, Ulrich (2001): *Družba tveganja na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Založba Krtina.
12. Čebulj, Bernarda (1997): *Kmečka ženska zasebno, v družini in v javnem življenju*. Magistrsko delo. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo.
13. Černič-Istencič, Majda (2000): Differences in the quality of life of women regarding their source, of income-agriculture vis-a-vis non agriculture. *Research reports* 75, 7–17. Ljubljana: Biotechnical Faculty.
14. Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity*. Stanford: Stanford University Press.

15. Kladnik, Drago in Lojze Gosar (1999): Leksikon geografije podeželja. Ljubljana: Inštitut za geografijo.
16. Kovačič, Matija, Lojze Gosar, Robert Fabijan in Anton Perpar (2000): *Razvojno-tipološka členitev podeželja v republiki Sloveniji*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko.
17. Kovačič, Matija in Andrej Udovč (2003): Razvojni trendi v slovenskem kmetijstvu. *Zbornik Biotehniške fakultete. Kmetijstvo (zootehnika)* 81, 297–311.
18. Kovačič, Matija (2002): Členitev podeželja v Sloveniji. *Sodobno kmetijstvo* 35, 62–66.
19. Kovačič, Matija in Andrej Udovč (2002): Struktura kmetij in njen vpliv na dohodkovni položaj kmetov v Sloveniji. *Sodobno kmetijstvo* 35, 67–74.
20. Kurdija, Slavko (2000): *Družbene identitete in pomen potrošnje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
21. Mlinar, Zdravko (1971): *Uvod v ruralno sociologijo*. Maribor: Višja agronomska šola.
22. Pinterič, Lucija (2005): *Medgeneracijski odnosi in odnosi med spoloma na slovenskih kmetijah*. Diplomsko delo. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko.
23. Pešić, Vesna, Mihailo Popovič, Silvano Bolčič, Dragomir Pantič in Miroslav Janićijević (1977): *Društveni slojevi i društvena svest*. Beograd: Centar za sociološka istraživanja.
24. Sachs, Carolyn (1996): *Gender fields: Rural women, Agriculture and Environment*. Colorado: Westview Press.
25. Šuvar, Stipe (1988): *Sociologija sela*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
26. Švab, Alenka (2001): *Družina: Od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
27. Ule, Mirjana (2000): *Sodobne identitete – V vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
28. Ule, Mirjana (1998): Stilizacija vsakdanjega življenja. *Družboslovne razprave* 14(27–28), 26–32.

29. Ule-Nastran, M. (1993): *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
30. Ule, Mirjana (2002): Razlike, ki delajo razlike: življenjski stili, individualizacija in spremembe identitetnih struktur. *Družboslovne razprave* 18, 75–86.
31. Tomič-Koludrović, Inga in Anči Leburić (2002): *Sociologija životnog stila*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
32. Van der Plas, Leendert in Maria Fonte (1994): *Rural gender studies*. Assen: Van Gorcum.
33. Walker, Robert (1988): *Applied qualitative research*. Hants: Gower Publishing company limited.

Ostali viri:

1. Verbole, Alenka (1997): *National action plans for integration of rural women in development - Case study of Slovenia*. FAO, Rome: Regional office for Europe.
2. *Predlog resolucije o Nacionalnem programu za integracijo enakih možnosti spolov v kmetijstvu in razvoju podeželja v Sloveniji, delovni osnutek-November 2005*. FAO, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Biotehniška fakulteta.
3. Černič Istenič, Majda, Andrej Udovč, Anton Perpar in Alenka Verbole (2003): *Izhodišča nacionalnega akcijskega programa za vključevanje žensk v razvoj podeželja*. Ljubljana, Rim: Biotehniška fakulteta in FAO.
4. Černič Istenič Majda (2002): *Predlog nacionalnega načrta za vključevanje žensk v razvoj podeželja*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta.
5. Analiza stanja (Podlaga za resolucijo o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških (2005-2013)), Ljubljana: Urad za enake možnosti.
6. Statistični letopis Republike Slovenije 1992, 2001. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
7. *Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija, 2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

Internetni vir:

Občina Brežice: Predstavitev občine Brežice. Dostopno na http://www.brezice.si/o_obcini/podatki_o_obcini/ (13. april 2007)

6. PRILOGA – VPRAŠANJA ZA INTERVJUJE

1. Katerega leta ste rojeni?
2. Vaš zakonski stan?
3. S kom živite v skupnem gospodinjstvu?
4. Ali ste na kmetiji, kjer živite, rojeni ali priseljeni? Kdo je lastnik kmetije?
5. Kakšen je vaš sedanji delovni status? Ali ste (bili) pokojninsko zavarovani kot kmetica?
6. Ali ste kdaj delali (delate) izven kmetije? Če da, kaj in število let, služb? Če da, zakaj ste prenehali?
7. Kako je velika, kaj vse obsega vaša kmetija (obdelovalne površine, gozd, poslopja)?
8. In s čim se vse ukvarjate na kmetiji?
9. Kaj je vaša glavna dejavnost/dopolnilna dejavnost?

10. Zanima me, kako poteka vaš delovni dan na kmetiji npr. zdaj poleti?
Kaj pa pozimi? Vsa opravila na kmetiji po letnih časih?
11. Delate tudi ob nedeljah? Kdaj ponavadi zjutraj vstanete in kdaj zaspate (pozimi in poleti)?
12. Kdaj imate največ dela na kmetiji? Kako poteka vaš vsakdan med delovnimi konicami na kmetiji? Kdaj imate zatišje, se pravi, da je dela manj? Kaj počnete takrat?
13. Ali ste se kdaj poškodovali med delom?
14. Kdo hodi na sestanke, po opravkih na občino? Kdo ureja dokumentacijo, papirje?
15. Ali uporabljate računalnik? V kak namen? Ali imate dostop do interneta? Če ne, bi si želeli?
16. Kdo pri vas skrbi za finance? Kdo plačuje račune? Ali se počutite finančno neodvisne? Imate svoj denar?

17. Mi opišete delitev dela v vašem gospodinjstvu?

Kdo kuha pri vas? Kdo ponavadi pripravlja hrano v vaši družini?

18. Kako ste zmenjeni za pranje posode? Kaj pa perilo? Kdo lika?

Kdo skrbi za čiščenje stanovanjskih prostorov? Kdo ponavadi pripravlja hrano v vaši družini?

19. Vam taka delitev ustreza; kako je do nje prišlo? (Po dogovoru, ali ker je to samoumevno, kdo o tem odloča?) Če vam ne ustreza, kaj bi spremenili; kaj bi si želeli, če bi bilo možno?

20. Zasledila sem raziskavo, ki pravi, da se je veliko število kmečkih žensk opredelilo kot gospodinje? Zakaj mislite, da je do tega prišlo? Ali lahko ločite delo v gospodinjstvu od dela na kmetiji?

21. Zakaj je po vaše veliko število kmetov neporočenih oziroma težko najdejo življenjsko sopotnico?

22. Kdo skrbi za vzgojo otrok? Ali (so hodili) hodijo v vrtec?

23. Ali imate (ste imeli) probleme z varstvom otrok (če se zvečer kam odpravite)? Ali (so hodili) hodijo v vrtec? Če bi imeli možnost izbire, za kakšno obliko varstva bi se odločili?

24. Ali ste (bi) izkoristili porodniški dopust? Koliko ste delali (bili dejavni na kmetiji), ko ste bili noseči in po porodu?

25. Ali ste želeli kdaj več otrok?

26. Ali so v vašem gospodinjstvu – družini stari ljudje, za katere je treba skrbeti; kdo skrbi za njih? Če ste to vi – koliko časa vam vzame to delo?

27. Kaj je za vas prosti čas? Koliko prostega časa imate?

28. Kaj počnete v prostem času? S kom ga preživljate?

29. Ali ste včlanjeni v Društvo kmečkih žena? Ste aktivni? Kaj vam pomeni?

30. Ali ste dejavni v kakšnem drugem društvu? Počnete še kaj drugega?

31. Ali si kdaj vzamete čas samo zase? Kaj vam to pomeni? Na kaj pomislite, ko rečem čas samo zase?

32. Ali hodite v cerkev?

33. Ali greste na počitnice? Kam bi si želeli na počitnice? Ali greste kdaj v hribe, na sprehod?

34. Ali v vaši okolici obujate stare običaje?

35. Kolikokrat na dan, teden gledate TV, poslušate radio in kaj najraje gledate, poslušate?

36. Ali berete časopise, katere? Ali berete knjige, kakšne? Ste včlanjeni v knjižnico? Hodite na veselice, sejme? Greste kdaj v kino, gledališče?

37. Ali bi lahko izpostavili prednosti in slabosti življenja na kmetiji?

38. Primerjate vaše življenje z življenjem vaše mame? Kaj se je spremenilo in kaj je ostalo podobno?

39. Kaj za vas pomeni biti kmečka ženska danes? Kaj označuje kmečko žensko v vaši okolici?

40. Kako bi sebe poimenovali? Ali razmišljate o sebi kot o kmetici?

41. Kaj bi svetovali mladi ženski, ki se odloča za življenje in delo na kmetiji?

42. Bi živeli v mestu, bi se preselili v urbano okolje?

43. Zakaj ste se odločili za življenje in delo na kmetiji? Ali bi se še enkrat odločili za življenje in delo na kmetiji?

44. Kaj najraje počnete na kmetiji in kaj najmanj?

45. Na kmetijah se ukvarjajo z različnimi dejavnostmi. Tudi lega, velikost kmetije in število članov vpliva na različne možnosti kmetovanja. Na katerih kmetijah so po vašem mnenju ženske v slabšem položaju glede obremenjenosti z delom na kmetiji, na katerih na boljšem? Zakaj?

46. Ali menite, da živite stresno življenje?

Menite, da je življenje drugih kmečkih žensk bolj stresno v primerjavi z delavkami vaše starosti?

47. Kako ste zadovoljni z vašim življenjskim standardom?

48. Ali bi želeli, da bi kdo od vaših otrok (če so) nadaljeval življenje in delo na kmetiji?